

CIVILIZACIJA SUMERA I AKADA I NJENA HRONOLOGIJA

Boris Banjević

To determine the exact chronology of the Middle East we need to find accurate astronomical data for the period for which the archaeological method exists. The author first determined a relative chronology for the period since the Sumer and Akkad, and then as the starting point for calculations took 1547 BC, the year of the fall of Babylon. We used the rule of simultaneous method with duration generations method and found out that some dynasties ruled simultaneously, and others consecutively. The time error for the period until 2500 BC amounts to +/- 30 years, and for the period before more than 50 years.

Sumer je prva urbana civilizacija u istorijskom regionu južne Mesopotamije, današnjeg južnog Iraka, tokom Halkolitika i Ranog bronzanog doba, a verovatno prva civilizacija na svetu sa drevnim Egiptom. Živeći uzduž doline Tigra i Eufrata (Mesopotamija je grčki naziv za zemlju između dve reke), sumerski farmeri bili su u stanju da odgajaju u izobilju žito i druge useve, čiji im je višak omogućio da se nasele na jednom mestu.

Proto-pisanje u praistoriji datira do o. 3000. p. n. e. Najstariji tekstovi dolaze iz gradova Uruk i Džemdet Nasr i datiraju iz 3300. godine p. n. e; rano pisanje klinastog pisma pojavilo se 3000 p. n. e.¹

Savremeni istoričari su sugerisali da je Sumer prvi put trajno naseljen između o. 5500. i 4000. p. n. e. ljudima iz Zapadne Azije koji su govorili sumerskim jezikom (na šta ukazuju imena gradova, reka, osnovnih zanimanja, kao dokaz), jednim od aglutinativnih izolovanih jezika.^{2,3,4}

Po ovoj pretpostavci, praistorijski ljudi koje se sada nazivaju „Proto-Eufraćani“ ili „Ubaidjani“⁵, smatra se da su evoluirali iz Samarra kulture u severnoj Mesopotamiji (Asirija).^{6,7} Ubaidani (iako nikada nisu pomenuti od strane samih Sumera), po mišljenju današnjih naučnika bili su prva civilizovana sila u Sumeru poznata po isušivanju močvara za poljoprivredu, razvoju trgovine, i uspostavljanju industrije, uključujući i tkanje, obradi kože, obradi metala, zidanju i keramici.

¹ <http://www.ancient.eu/cuneiform/> (*Cuneiform – Ancient History Encyclopedia*)

² <http://mesopotamia.lib.uchicago.edu/teacherresources/> („*Ancient Mesopotamia. Teaching materials*“). *Oriental Institute in collaboration with Chicago Web Docent and eCUIP, The Digital Library.*)

³ http://www.metmuseum.org/toah/hd/ubai/hd_ubai.htm („*The Ubaid Period (5500–4000 B. C.)*“ *In Heilbrunn Timeline of Art History. Department of Ancient Near Eastern Art. The Metropolitan Museum of Art, New York (October 2003)*)

⁴ <http://oi.uchicago.edu/sites/oi.uchicago.edu/files/uploads/shared/docs/saoc63.pdf> („*Beyond the Ubaid*“, Carter, Robert A. and Graham, Philip, eds., University of Durham, April 2006)

⁵ <https://www.britannica.com/place/Sumer> (*Sumer (ancient region, Iraq)*)

⁶ Maisels, Charles Keith, *Early Civilizations of the Old World: The Formative Histories of Egypt, the Levant, Mesopotamia, India and China*, Routledge, 2001.

⁷ Shaw, Ian; Jameson, Robert, *A dictionary of archaeology*, John Wiley & Sons, 2002.

Međutim, neki naučnici osporavaju ideju o proto-eufratskom jeziku ili jednom jeziku substrata.⁸ Oni su predložili da je sumerski jezik bio prvobitno jezik lovaca i ribolovačkog naroda, koji je živio u močvarama istočne Arabije i primorskom regionu, i bili su deo arapske kulture.⁹ Pouzdani istorijski zapisi počeli su mnogo kasnije; ne postoji nijedan zapis u Sumeru bilo koje vrste koji je raniji od Enmebaragesija (o. 26. veka p. n. e). Juris Zarins veruje da su se Sumeri naselili duž obale istočne Arabije, danas u regionu Persijskog zaliva, pre nego što je poplavljen na kraju ledenog doba.¹⁰

Sumerska civilizacija je dobila svoj oblik u Uruk periodu (4. milenijum p. n. e), nastavlja se u Džemdet Nasr i Rano dinastičkom periodu (RD). Tokom 3. milenijuma p. n. e, blisko kulturna simbioza razvila se između Sumera, koji su govorili izolovanim jezikom i akadskog jezika, koji je uključivao široku dvojezičnost.¹¹

Uticaj sumerskog na akadski (i obrnuto) je evidentan u svim oblastima, od masovnog leksičkog pozajmljivanja, u sintaktičkoj, morfološkoj i fonološkoj konvergenciji.¹² Sumer su osvojili semitski govoreći kraljevi Akadskog carstva oko 2330. p. n. e. (srednja hronologija), ali sumerski je nastavio da se koristi kao sveti jezik.

Autohtona sumerska pravila ponovo su se pojavila oko jednog veka kasnije u Novo-sumerskom carstvu ili trećoj dinastiji Ura (Sumerska renesansa) oko 2100-2000 p. n. e, ali je akadski jezik takođe ostao u upotrebi. Sumerski grad Eridu, na obali

⁸ Supstanca ili sloj koji leži u osnovi nečega ili na kome nastaje neki proces.

⁹ Uepermann, Margarethe „Structuring the Late Stone Age of Southeastern Arabia“ (*Arabian Archaeology and Epigraphy* Vol. 3, Issue 2, str. 65–109), 2007.

¹⁰ Hamblin, Dora Jane (May 1987). „Has the Garden of Eden been located at last?“, *Smithsonian Magazine*. **18**.

¹¹ Deutscher, Guy , *Syntactic Change in Akadian: The Evolution of Sentential Complementation*. Oxford University Press US. 2007, str. 20–21.

¹² Idem.

Persijskog zaliva, smatra se da je bio prvi grad na svetu, gde su tri odvojene kulture možda spojene - od seljaka, ubadjanskih poljoprivrednika, koji žive u kolibama od cigala od blata i praktikuju navodnjavanje; od mobilnih nomadskih semitskih pastira koji žive u crnim šatorima i sledeći stada ovaca i koza; i od ribarskog naroda, koji živi u trski zaklonjeni u močvarama, koji su možda bili preci Sumeraca.¹³

Poreklo imena

Termin „sumerski“ je zajednički naziv za stare stanovnike ne-semitskog govora Mesopotamije, Sumera, pored istočno-semitskog govora Akadjana. Sumeri su sebe nazivali *ug sag gig-ga*, bukvalno znači „ljudi crne glave“, kao i njihovu zemlju kao *ki-en-gi (-r)* („mesto“ + „gospodari“ + „plemeniti“), što znači „mesto od plemenitih gospodara“.¹⁴ Akadska reč Šumer može predstavljati geografski naziv u dijalektu, ali fonološki razvoj koji vodi do akadskog pojma *šumeru* je neizvestan. Hebrejski Šinar, egipatski Sngr, i hititski Šanhar(a) sve koje se odnose na južnu Mesopotamiju, mogu biti zapadne varijante od reči Šumer.¹⁵

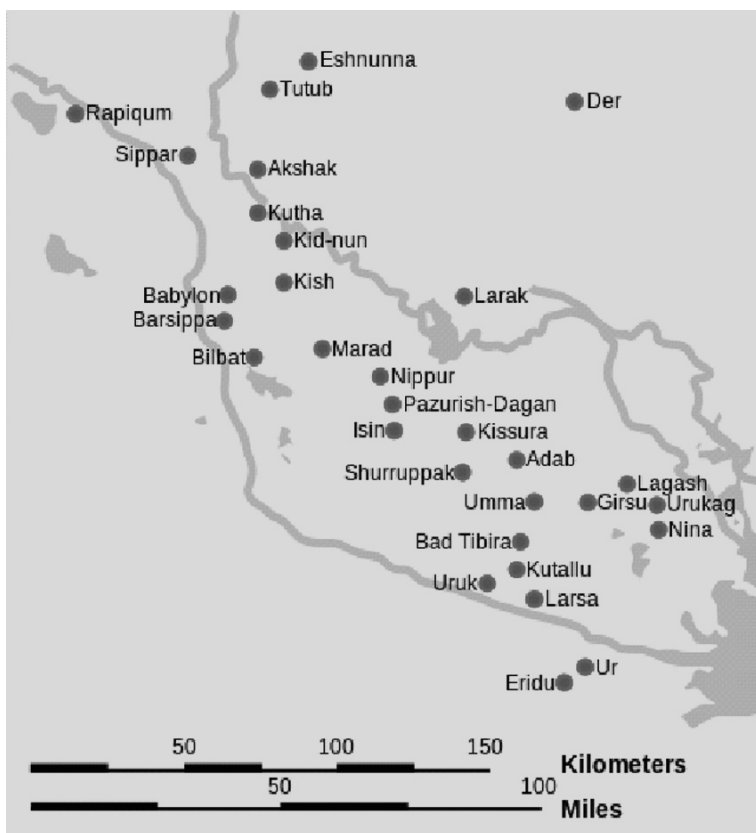
Gradovi-države u Mesopotamiji

Do kraja 4. milenijuma p. n. e, Sumer je podeljen na desetak samostalnih gradova-država, koje su podeljene po kanalima i graničnom kamenju. Svaki je usmeren na hram posvećen određenom patronu bogu ili boginji grada i njima su vladali sveštenici guverneri (*ensi*) ili kraljevi (*lugal*), koji su blisko vezani za verske obrede u gradu.

¹³ Leick, Gwendolyn, *Mesopotamia, the Invention of the City*, 2003, Penguin, str. 1-19.

¹⁴ Hallo, W.; Simpson, W., *The Ancient Near East*, New York: Harcourt, Brace, Jovanovich. str.28.

¹⁵ K. van der Toorn, P. W. van der Horst, „Nimrod before and after the Bible“, *The Harvard Theological Review*. Jan 1990, **83**, (1), str. 1–29.

Eridu (Tell Abu Shahrain)

Bad-tibira (verovatno Tell al-Madain)

Larsa (Tell as-Senkereh)

Sippar (Tell Abu Habbah)

Shuruppak (Tell Fara)

Drugi važniji gradovi:

Uruk (Warka)

Kish (Tell Uheimir & Ingharra)

Ur (Tell al-Muqayyar)

Nippur (Afak)

Lagash (Tell al-Hiba)

Girsu (Tello or Telloh)

Umma (Tell Jokha)

Hamazi 1

Adab (Tell Bismaya)

Mari (Tell Hariri) 2

Akshak 1

Akad 1

1) Lokacija nesigurna

2) Udaljen grad u severnoj Mesopotamiji

Istorija

Sumerski gradovi-države uzdigli su se do vlasti tokom praiistorijskih perioda Ubaid i Uruk. Sumerska napisana istorija seže do 27. veka p. n. e. i ranije, ali istorijski natpisi ostaju nejasni sve do Ranodinastičkog III perioda, o. 26. veka p. n. e, kada je razvijen sada dešifrovan slogovni sistem pisanja, što je omogućilo arheolozima da čitaju onovremene podatke i natpise. Klasičan Sumer završava se sa rastom Akadskog carstva u 23. veku p. n. e. Nakon gutijskog perioda, postoji kratak period Sumerske renesanse u 21. veku p. n. e., skraćen u 20. veku p. n. e. invazijom od strane Amorejaca. Amorejska „dinastija Isin“ postojala je do o. 1800 p. n. e, kada je Mesopotamija ujedinjena pod vlašću Vavilonaca. Sumeri su se na kraju apsorbovali u akadsko (asiro-vavilonsko) stanovništvo.

Glavni periodi (Srednja hronologija dalje SH):

Ubaid period: 6500–4100 p. n. e. (Keramički Neolitik do Halkolitika)

Uruk period: 4100–2900 p. n. e. (Kasni Halkolitik do Rano Bronzanog doba I)

Uruk XIV-V: 4100–3300 p. n. e.

Uruk IV period: 3300–3100 p. n. e.

Džjemdet Nasr period (Uruk III): 3100–2900 p. n. e.

Ranodinastički period (Rano bronzano doba II-IV)

Rano dinastički I period: 2900–2800 p. n. e. (RD I)

Rano dinastički II period: 2800–2600 p. n. e. (RD II)

Rano dinastički IIIa period: 2600–2500 p. n. e. (RD IIIa)

Rano dinastički IIIb period: o. 2500–2324 p. n. e.

Akadsko carstvo period: o. 2324–2142 p. n. e.

Gutijjski period: o. 2180–2110 p. n. e. (Rano bronzano doba IV)

Ur III period: o. 2110–2003 p. n. e.

Ubaid period

Ubaid period obeležen je prepoznatljivim stilom finog kvaliteta oslikane grnčarije koja se širila kroz Mesopotamiju i Persijski zaliv. Tokom ovog perioda, prvo naselje u južnoj Mesopotamiji osnovano je u Eridu (klinasto: *nun.ki*), o. 6500 p. n. e, od poljoprivrednika koji su sa njima doneli Hadži Muhamed kulturu, koja je prvi put razvila poljoprivredu za navodnjavanje. Čini se da ova kultura potiče od Samarra kulture iz severne Mesopotamije. Nije poznato da li su to bili ili nisu stvarno Sumeri koji se identifikuju sa kasnijom Uruk kulturom. Eridu je ostao važan verski centar kada ga je postepeno nadmašio u veličini obližnji grad Uruk. Priča o prelaznosti od *me* (mitološki pojam koji označava u ovom slučaju darove civilizacije) do Inane, boginje Uruka u ljubavi i ratu, od strane Enkija, boga mudrosti i glavnog boga Eridu, može da reflektuje ovu promenu u hegemoniji.¹⁶

¹⁶ Wolkstein, Dianna and Kramer, Samuel Noah, *Innana: Queen of Heaven and Earth*, Harper and Row, New York etc, 1983.

Uruk Period

Arheološki prelazak iz perioda Ubaid na period Uruk je obeležen postepenom promenom od obojene keramike domaće proizvodnje na sporom vitlu do raznovrsnih čisto (neoslikanih) keramičkih proizvoda od specijalista na brzim točkovima. Uruk period je nastavak i izdanak Ubaid keramike gde je vidljiva promena.^{17,18}

U vreme perioda Uruk (o. 4100–2900 p. n. e. kalibrisan datum), obim trgovine prevezene robe duž kanala i reka na jugu Mesopotamije omogućio je rast mnogih velikih, slojevitih gradova, sa hramom u centru (sa stanovništvom od preko 10.000 ljudi) gde su centralizovane administracije zaposlenih specijalizovanih radnika. Prilično je sigurno da je to bilo u periodu Uruka da su sumerski gradovi počeli da koriste robovski rad zarobljenih iz brdovite zemlje, a postoje brojni dokazi za zarobljene robove kao radnike u najranijim tekstovima. Artefakti, pa čak i kolonija ove Uruk civilizacije su pronađeni na širokom prostoru – od planine Taurus u Turskoj, do Sredozemnog mora na zapadu, i koliko istočno i u centralnom Iranu.¹⁹

Sumerski gradovi tokom perioda Uruk su teokratske vladavine gde su najverovatnije na čelu sveštenik-kralj (Ensi), uz pomoć saveta starijih, uključujući i muškarce i žene.²⁰

¹⁷ Henrickson, Elizabeth F.; Thuesen, Ingolf, *Upon this Foundation: The Ubaid Reconsidered: Proceedings from the Ubaid Symposium, Elsinore, May 30th-June 1st 1988*, 1989, str. 353.

¹⁸ Glassner, Jean-Jacques, *The Invention of Cuneiform: Writing in Sumer*, 2003, str. 31.

¹⁹ Algaze, Guillermo, *The Uruk World System: The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization*, Second Edition, University of Chicago Press, 2005.

²⁰ Jacobsen, Thorkild (ed), *The Sumerian King List (Oriental Institute of the University of Chicago; Assyriological Studies, No. 11)*, 1939.

Sasvim je moguće da je kasnije sumerski Panteon nastao po uzoru na ove političke strukture. Bilo je malo dokaza o organizovanom ratu ili profesionalnim vojnicima tokom perioda Uruk, i gradovi su uglavnom neograđeni zidovima. Tokom ovog perioda Uruk je postao najviše urbaniziran grad na svetu, nadmašujući po prvi put 50.000 stanovnika.

Drevna Sumerska kraljevska lista (dalje SKL) sadrži rane dinastije nekoliko istaknutih gradova iz tog perioda. Prvi skup imena na listi su kraljevi za koje se kaže da su vladali pre nego što je došlo do velike poplave. Ovi rani nazivi mogu biti izmišljeni, a obuhvataju neke legendarne i mitološke ličnosti, kao što su Alulim i Dumuzi.²¹

Kraj perioda Uruk poklopio sa Piora oscilacijom, suvim periodom od o. 3200-2900 p. n. e. koja je obeležila kraj duge vlažnije, toplije klime u periodu od pre oko 9.000 do 5.000 godina, pod nazivom Holocenski klimatski optimum.²²

Ranodinastički period (Mesopotamija)

Dinastički period počinje o. 2900. p. n. e. i uključuje takve legendarne ličnosti kao što su Enmerkar i Gilgameš, koji treba da su zavladali neposredno pre nego što su nastali istorijski podaci o. 2600 p. n. e, kada je sada dešifrovano slogovno pisanje počelo da se razvija od ranih piktograma. Centar sumerske kulture ostao je u južnoj Mesopotamiji, iako vladari ubrzo počinju širenje u susedne oblasti, i susedne antisemitske grupe usvojile su mnogo od sumerske kulture za svoju.

Najraniji dinastički kralj u SKL čije ime je poznato iz bilo kog drugog legendarnog izvora je Etana, 13. kralj prve dinastije Kiša. Najraniji kralj overen kroz arheološke nalaze je

²¹ Idem.

²² Lamb, Hubert H., *Climate, History, and the Modern World*, London: Routledge, 1995.

Enmebaragesi iz Kiša (26. vek p. n. e), čije ime se pominje u „Epu o Gilgamešu“, navodeći na tvrdnju da je Gilgameš sam bio istorijski kralj Uruka. Kako „Ep o Gilgamešu“ pokazuje, ovaj period je povezan sa povećanim brojem ratova što je uzrokovalo širenje i ograđivanje gradova pošto su nezaštićena sela u južnoj Mesopotamiji nestala. (Enmerkaru i Gilgamešu se pripisuje da su ogradili zidove oko Uruka).

Sumerska kraljevska lista (SKL)

Nijedan od ovih predinastičkih prepotopskih vladara nije potvrđen kao istorijski preko arheoloških iskopavanja, epigrafskih natpisa ili na drugi način. Ne postoje dokazi da su ikada vladali kao što Sumeri tvrde da su oni živeli u mitskom vremenu pre potopa. Prepotopske vladavine su merene u sumerskim numeričkim jedinicama poznatim kao *sars* (jedinica za 3600), *ners* (jedinica za 600), i *sosses* (jedinica za 60.) Rani datumi su približni, a zasnivaju se na dostupnim arheološkim podacima; za većinu vladara pre Sargona SKL je sama po sebi usamljeni izvor informacija. SKL je drevni rukopis prvobitno zabeležen na sumerskom jeziku, spisak kraljeva Sumera iz sumerskih i susednih dinastija, njihove pretpostavljene dužine vladavina, i lokacije kraljevstava u kojima su vladali. Tokom celog bronzanog doba svog postojanja, ovaj dokument prerastao je u političko sredstvo. Njegova konačna i jedina potvrđena verzija, datira iz Srednjeg bronzanog doba, sa ciljem da se ozakone tvrdnje dinastije iz Isina oko hegemonije kada se Isin borio za prevlast sa Larsom i drugim susednim gradovima-državama u Donjoj Mesopotamiji.^{23,24}

²³ Van de Mieroop, M. *A History of the Ancient Near East*. Blackwell, 2004, str. 41.

²⁴ Spelovanje kraljevskih imena prati „Electronic Text Corpus of Sumerian Literature“; <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.1.1#>

Osnova sumerskog sistema brojanja bio je broj 60. Kako pre Sargona nije bilo podataka o dužinama vladavina pojedinih kraljeva osim godišnjih formula koje su opisivale događaje iz pojedinih godina bez naznake godine vladara u kojoj se događaj zbilo sastavljači liste dodeljivali su godine tako što su ih matematički izračunavali. U prepotopskim vremenima ove godine su izražavane u gore navedenim jedinicama i bile su nerazumno velike. Iako su postojali pokušaji da se pretvaranjem tih godina u jedinice *sarsa* kao godina, *nersa* u mesece, godine transformišu u manje brojeve (npr. $28.800 = 8 \text{ sarsa}$ tj. 8 godina) ovaj sistem nema smisla jer su godine date samo za prepotopske vladare, a posle potopa se one drastično umanjuju. Prva dinastija posle potopa iz Kiša ima godine koje takođe daju određenu povezanost. Osim kvadrata brojeva ($625 = 25^2$) može se uočiti i niz brojeva 1200, 960, 840 i 720 koji predstavljaju kombinacije procenta i broja 1200 (vidi prim 41). Sličan problem dat je u matematičkim tekstovima pisanim klinastim pismom. Ovde autor ne vidi nikakvu mitološku simboliku već samo racionalno matematičko razmišljanje. Pojedine godine (recimo 140, 305) date su samo da bi se zadovoljio zbir godina vladara koji je opet imao neki matematički smisao. Određene cifre mnozioci brojeva se ponavljaju. To su 7, 11, 13, 20 i 30. Za te cifre postoje i matematičke tablice koje bi olakšale množenje brojeva. Kod vladara gutijske dinastije brojevi su mali, ali se vidi uzastopno ponavljanje broja 6 na početku dinastije i broja 7 na kraju. Čak i zbir vladara je proizvod brojeva 7 i 13 tj. 91. Jedina dužina vladavine kojoj se može verovati je za Utu-hegala iz dinastije Uruk V, 7 g 6 m 15 d.

SKL spaja praistoriju, verovatno mitske predinastičke vladare koji uživaju nerazumno duge vladavine sa kasnijim, više uverljivim istorijskim dinastijama. Iako su iskonski kraljevi istorijski nepotvrđeni, to ne isključuje njihovu moguću povezanost sa istorijskim vladarima koji su kasnije

mistifikovani. Neki asirolozi videli su predinastičke kraljeve kao kasnije izmišljen dodatak.^{25,26} Samo jedan vladar na listi je poznat da je žensko: Kug-Bau „je (ženski) konoba-čuvar“, koja sama pripada trećoj dinastiji Kiša. Najraniji navedeni vladar čija istoričnost je arheološki utvrđena je Enmebaragesi iz prve dinastije Kiša, o. 2600. p. n. e.

Pozivanje na obojicu, Enmebaragesija iz Kiša i njegovog naslednika Agu iz Kiša u „Epu o Gilgamešu“ je dovelo do spekulacija da je Gilgameš možda bio istorijski kralj prve dinastije Uruka. Tri dinastije su odsutne sa liste: Larsa dinastija, koja se bori za vlast sa (uključenom) Isin dinastijom u periodu Isin-Larsa; i dve dinastije iz Lagaša, koje su prethodile odnosno usledile Akadskom carstvu, kada Lagaš ostvaruje značajan uticaj u regionu. Lagaš je posebno poznat po arheološkim artefaktima koji datiraju iz o. 2500. p. n. e. SKL je važna za hronologiju Bronzanog doba drevnog Bliskog istoka. Međutim, činjenica da su mnoge od navedenih dinastija vladale istovremeno iz različitih lokaliteta otežava rekonstrukciju strogo linearne hronologije.

Sledeći drevni izvori sadrže SKL (ili fragmente): *Apkullu lista*, *Babiloniaca*, *Dinastička Hronika*²⁷, *Scheil dinastička tablica*, *Kalifornijska tablica*, *WB 62*, i *Weld-Blundell Prism*.] Poslednja dva izvora (*WB 62* i *Weld-Blundell Prism*) su deo *Weld-Blundell kolekcije* koju je donirao Herbert Weld Blundell Ashmolean muzeju. *WB 62* je mala glinena tablica, ispisana samo na prednjoj strani, iskopana u Larsi. To je najstariji datirani izvor (o. 2000 p. n. e), koji sadrži listu. *WB 444* za razliku od prethodnog predstavlja jedinstveno ispisanu

²⁵ van de Mieroop, idem.

²⁶ von Soden, Wolfram, *The Ancient Orient*. Donald G. Schley (trans.), Wm. B. Eerdmans, 1994, str. 47.

²⁷ Dynastic Chronicle; <http://www.livius.org/sources/content/mesopotamian-chronicles-content/abc-18-dynastic-chronicle/>

vertikalnu prizmu²⁸ iz o. 1817. p. n. e, iako neki naučnici više vole o. 1827. p. n. e.²⁹ Sve dole navedene godine vladara su iz WB kolekcije.

Pepotopski vladari

Mitološki prepotopski deo SKL ima sledeću stavku:

*Nakon što se kraljevstvo spustilo sa neba kraljevstvo je bilo u Eridu. U Eridu, Alulim je postao kralj; on je vladao 28.800 godina*³⁰

SKL ima sledeće stavke za Alulimove naslednike:

Alalgar je vladao 36.000 godina. 2 kralja; oni su vladali 64.800 godina. Onda je Eridu pao i kraljevstvo je odvedeno u Bad-tibiru. U Bad-tibiri je En-men-lu-ana vladao 43.200 godina. En-men-gal-ana je vladao 28.800 godina.

Dumuzi, pastir, je predmet niza epskih pesama u sumerskoj literaturi i SKL ima sledeću stavku za njega:

Dumuzi, pastir, je vladao 36.000 godina.

Međutim, u ovim tablicama on nije vezan sa Bad-tibirom, već sa Urukom, gde je istoimeni kralj („Dumuzi je ribolovac“) negde posle potopa (između Lugalbande i Gilgameša). Nakon Dumuzija (pastira) je SKL imao ove stavke:

3 kralja; oni su vladali 108.000 godina. Onda je Bad-tibira

²⁸ Langdon, Stephen, *Historical inscriptions, containing principally the chronological prism, W-B 444*, Oxford University Press, 1923.

²⁹ Jacobsen, T, op. cit., 1939, str. 77.

³⁰ Electronic Text Corpus of Sumerian Literature;
<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.1.1#>

*pao i kraljevstvo je odvedeno u Larak. U Laraku En-sipad-zid-ana je vladao 28.800 godina. 1 kralj; on je vladao 28,800 godina. Onda je Larak pao i kraljevstvo je odvedeno u Sippar. U Sipparu, En-men-dur-ana je postao kralj; on je vladao 21.000 godina. 1 kralj; on je vladao 21.000 godina. Onda je Sippar pao i kraljevstvo je odvedeno u Šuruppak. U Šuruppaku, Ubara-Tutu je postao kralj; On je vladao 18.600 godina. 1 kralj; on je vladao 18.600 godina. U 5 gradova 8 kraljeva; oni su vladali 241.200 godina.*³¹

Ime *en-men-dur-ana* znači: „poglavica moći Dur-an-ki“, dok „Dur-an-ki“ znači: „Mesto sastanka neba i zemlje“ (doslovno: „veza iznad i ispod“).³² Mit napisan na semitskom jeziku govori o En-men-dur-ani koga odvode na nebo bogovi Šamaš i Adad, gde je učio tajne neba i zemlje.

Mitološki predinastički period SKL prikazuje prelaz vlasti u prepotopskim vremenima od Eridua do Šuruppaka na jugu, do pojave velikog potopa. Neko vreme posle toga, hegemonija se pojavljuje u severnom gradu Kiš na početku ranog dinastičkog perioda. Arheolozi su potvrdili prisustvo širokog sloja depozita rečnog mulja ubrzo nakon Piora oscilacije koji je prekinuo niz naselja. On je ostavio nekoliko metara žutog sedimenta u gradovima Šuruppak i Uruk i proširen je na sever sve do Kiša. Posle polihromirane keramike, karakteristike Džemdet Nasr perioda (3100-2900. p. n. e) ispod sedimentnog sloja usledili su RD I artefakti iznad sedimentnog sloja. Najranije tablice ovog perioda su preuzete iz Džemdet Nasra 1928. godine. One opisuju složena aritmetička izračunavanja kao što su oblasti zemljišnih parcela. Međutim, one nikada nisu u potpunosti dešifrovane, a nije sigurno ni da li nekoliko reči na njima predstavljaju sumerski jezik.

³¹ Svi ovi brojevi su deljivi sa 60 što predstavlja osnovu segzagezimalnog sistema brojeva u starom Sumeru.

³² George, A. R, *Babylonian topographical texts*, 1992, str. 261.

RD period je počeo nakon kulturnog raskida sa prethodnim Džemdet Nasr periodom koji je bio radiougljenično datiran o. 2900. p. n. e. na početku RD I perioda. Nema natpisa koji još nisu pronađeni za proveru imena kraljeva koji mogu biti povezani sa RD I periodom. RD I period se razlikuje od perioda RD II po uskim cilindričnim pečatima perioda RD I i mnogo širim RD II pečatima sa izrezbarenim banket scenama ili scenama životinjskih takmičenja.³³ Rani Dinastički III period je period kada je Gilgameš, čuveni kralj Uruka, verovatno vladao.³⁴ Tekstovi iz perioda RD II još nisu shvaćeni. Kasniji natpisi su pronađeni imajući neka RD II imena iz kraljevskih listi. RD IIIa je period, takođe poznat kao Fara period (nazvanom po nalazištu u gradu Šuruppak)³⁵, kada je počelo slogovno pisanje. Računovodstvene evidencije i nedešifrovana logografska skripta postojala su i pre Fara perioda, ali pun tok ljudskog govora prvi put je zabeležen o. 2600. p. n. e. na početku Fara perioda.³⁶ RD IIIb period je takođe poznat kao Presargonski period.

Hegemonija, koja je nastala potvrdom nipurskog sveštenstva, smenjivala se među brojnim konkurentskim dinastijama, poreklom iz sumerskih gradova-država tradicionalno uključujući Kiš, Uruk, Ur, Adab i Akšak, kao i nekih izvan južne Mesopotamije, kao što su Avan, Hamazi, i Mari do Akadjana,

³³ Roux, Georges, op. cit, 129.

³⁴ Idem, 502.

³⁵ Razlog za ime je istorijski; prva važna nalazišta presargonskog materijala nađena su u Tell Fara (Šuruppak) u periodu iskapanja 1902. od Roberta Koldeweya i Friedricha Delitzscha iz Nemačkog orijentalnog društva. Ovi nalazi su bili značajni za dešifrovanje arhaičnog klinastog pisma 1910-ih i 1920-ih. Heinrich, Ernst; Andrae, Walter, (eds), *Fara, Ergebnisse der Ausgrabungen der Deutschen Orient-Gesellschaft in Fara und Abu Hatab*, Berlin: Staatliche Museen zu Berlin, 1931.

³⁶ Wilcke, Claus, *Early Ancient Near Eastern Law*, Eisenbraus, 2003, str. 26.

pod Sargonom Akadskim, koja je preuzela područje Mesopotamije.

Potop

SKL ima sledeću stavku koja se nastavlja na prepotopske vladare:

Onda je poplava preplavila.

SKL se oslonio na mit o potopu kao motiv da podeli svoju istoriju u prepotopski i poslepotopski period. Kraljevi pre poplava imali su ogroman životni vek, a nakon poplava životni vek je znatno smanjen. Mit o sumerskoj poplavi može se naći u tablici o potopu koji se zove „Ep o Ziusudri“. Ziusudra (zabeležen na verzijama SKL: *WB-62* i *WB-67*, takođe u drevnoj literaturi kao što su: „Ep o Ziusudri“ i „Postanak Eridu“) vladao je i kao kralj i *gudug* sveštenik 10 *sarsa* (period od 36.000 godina), mada, to je verovatno greška kopije za 10 godina. U ovoj verziji, Ziusudra je nasledio od svog oca (otac se zove Šuruppak i on je vladao 10 *sarsa*) kraljevstvo u svom gradu (i grad je takođe imenovan: Šuruppak).

Tablica navodi da su božanstva odlučila da pošalju potop da uništi čovečanstvo. Božanstvo Enki je tada upozorilo Ziusudru da se izgradi kovčeg. Strašna oluja besnela je sedam dana: „ogroman brod je pobacivala je na velikim vodama“. Kada je poplava bila gotova, Ziusudri je dat „dah večiti“ od strane božanstva An i Enlil.

Ziusudra se kao kralj Šuruppaka pominje na Gilgamešovoj XI tablici pozivanjem na „Utnapištima“ (na akadskom jeziku prevod sa sumerskog naziva „Ziusudra“) sa epitetom „čovek Šuruppaka“ na liniji 23. Jedanaesta tablica vavilonskog „Epa o Gilgamešu“ opisuje Utnapištima kao mudrog kralja sumerskog grada-države Šuruppak (Utnapištim je zajedno sa svojom neimenovanom ženom, preživeo potop nakon što je izgradio ogromni brod

„Održavalac života“). Prevazivši smrt svog prijatelja Enkidua, junak epa Gilgameš krenuo je na niz putovanja u traženju njegovog pretka (Utnapištim) koji je živio na ušću reke. Utnapištim savetuje Gilgameša da napusti svoju potragu za besmrtnošću, ali mu govori o biljci koja bi mogla ponovo da ga podmladi. Gilgameš je dobio biljku sa dna mora u Dilmunu, međutim zmija ju je ukrala, a Gilgameš se vratio kući u gradu-državi Uruk napustivši nadu kako u besmrtnost tako i o obnovljenoj mladosti.

Iskopavanja u Iraku otkrila su dokaze o lokalizovanim poplavama na arheološkoj lokaciji u drevnom gradu-državi Šurupak i lokacijama raznih drugih sumerskim gradova-država. Sloj rečnih sedimenata (radiougljenički datiran do o. 2900. p. n. e) je prekinuo kontinuitet naselja (proteže se najsevernije do grada-države Kiša) koja je preuzela hegemoniju posle potopa. Polikromirana keramika iz Djemdet Nasr perioda (od o. 3000 – o. 2900. p. n. e) je otkrivena odmah ispod poplavljenog sloja Šuruppaka³⁷, i Djemdet-Nasr period neposredno prethodi RD I periodu. Grad-država Kiša je doživela procvat u RD periodu ubrzo nakon arheološki potvrđenih rečnih poplava u Šurupaku i raznim drugim sumerskim gradovima-državama.

Prva dinastija Kiša

Prema SKL, Gušur (Jušur) je bio prvi kralj Prve dinastije Kiša. SKL ima sledeću stavku za Gušura:

Nakon što je potop je preplavio, a kraljevstvo se spustilo sa neba, kraljevstvo je bilo u Kišu. U Kišu, Gušur je postao kralj; on je vladao 1.200 godina.

Godina vladavine je velika kao za sve vladavine ranih dinastija i proizvod je brojeva 20 i 60.

³⁷ Crawford, Harriet, *Sumer and the Sumerians*, Cambridge University Press, 2004, str. 25.

Nema arheoloških dokaza koji potkrepljuju postojanje Jušura i identitet nije pronađen. Ako je bio zaista istorijska ličnost, on može tako označiti početak RD perioda. Ovo odgovara vrlo grubo Ranom bronzanom dobu II. SKL ima sledeće stavke za njegove naslednike:

Kullassina-bel vladao je 960 godina. Nangišlišma vladao je 670 godina. En-tarah-ana vladao je 420 godina, 3 meseca, i 3 1/2 dana. Babum vladao je 300 godina. Puannum vladao je 840 godina. Kalibum vladao je 960 godina. Kalumum vladao je 840 godina. Zukakip vladao je 900 godina. Atab vladao je 600 godina. Mašda, sin Ataba, vladao je 840 godina. Arvium, sin Mašde, vladao je 720 godina.

Godine vladanja se mogu predstaviti u obliku: $960 = 16 \times 60$, $670 = 60 \times 11 + 10$. Kod En-tarah-ane $420 = 60 \times 7$, $300 = 60 \times 5$, $840 = 60 \times 7 \times 2$, $900 = 30^2$, $600 = 30 \times 20$, $720 = 60 \times 6 \times 2$.

Ime Kullassina-bel izgleda da ima na akademskom značenje: „Svi su bili gospodari“, što je ponekad sugerisano da je cilj pojave ovog imena u SKL da označi period bez centralnog autoriteta u ranom periodu Kiša. Sve naslednike Kullassina-bela do Etane čine akademske reči za životinje: Nangišlišma, En-tarah-ana, Babum, Puannum, Kalibum (ovo ime je napisano: „Ga-li-bu-um ... normalizovan kao Kalibum“ i veruje se da je izvedeno iz akademske reči za: „Lovački pas“)³⁸, Kalumum, Zukakip (njegovo ime znači: „Škorpion“)³⁹, Atab, Mašda, i Arvium. Etana je bio i sumerski vladar i glavna ličnost vavilonske legende.

Etana, pastir, koji se uzneo na nebo i konsolidovao sve strane zemlje, postao je kralj; on vladao 1.500 godina.

Etanine godine daju proizvod $1500 = 60 \times 25$, a 25 je 5^2 .

³⁸ Zadok, Ran, *The Pre-hellenistic-Israelite Anthroponymy and Prosopography*. Peeters Publishers, 1988, str. 101.

³⁹ Hallo, William W. and William Kelly Simpson, *The Ancient Near East: A History*, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., New York, 1971, str. 41.

Vavilonske legende navodile su da Etana očajnički želi da ima dete, dok jednog dana on nije pomogao da se spasi orao od gladi. Oraz je onda preneo Etanu u svoje gnezdo na vrhu stabla. Etana je bio poslat od strane boga sunca Utua za spasi orla iz jame, nakon čega je Etana uspeo i tražio od orla da mu pokaže mesto biljke rođenja (što bi omogućilo Etani da postane otac). Oraz je popeo Etanu do neba bogu Anu, ali se Etana uplašio u vazduhu i tako se vratio na zemlju. Etana je kasnije napravio uspešan pokušaj da pronađe biljku rođenja, koja mu je omogućila da postane otac njegovog naslednika⁴⁰. SKL ima sledeće stavke za naslednike Etane (Etanini naslednici imali su imena jevrejskog jezika što sugerise da su semiti bili prilično veliki deo stanovništva grada-države Kiša):

Balih, sin Etane, vladao je 400 godina. En-me-nuna vladao je 660 godina. Melem-kiš, sin En-me-nune, vladao je 900 godina. 1.560 su godine dinastije En-me-Nune. Barsal-nuna, sin En-me-nune, vladao je 1.200 godina. Zamug, sin Barsal-nune, vladao je 140 godina. Tizkar, sin Zamuga, vladao je 305 godina. Ilku vladao je 900 godina. Iltasadum vladao je 1.200 godina. En-me-barage-si, koji je zemlju Elama potčinio postao je kralj; on je vladao 900 godina. Aga, sin En-me-barage-si, vladao 625 godina. 1.525 su godine dinastije En-me-barage-si. 23 kralja; oni su vladali 24.510 godina, 3 meseca, i 3 1/2 dana. Onda Kiš je poražen, a kraljevstvo je preuzeo E-ana (Uruk).

Godine se mogu predstaviti u obliku: $400 = 4 \times 10^2$, $140 = 20 \times 7$, $660 = 60 \times 11$, $900 = 30^2$, $1560 = 60 \times 13 \times 2$, $305 = 60 \times 5 + 5$, $625 = 25^2$. $24510 = 24000 + 510 = 60 \times 20 \times 2 + 17 \times 10 \times 3$. $1200 = 60 \times 20$ ili $30 \times [30 + (30 - 20)]$. Brojevi 20 i 30 takođe figurišu u nekim vavilonskim tablicama za računanje.⁴¹

⁴⁰ Dalley, Stephanie, ed. *Etana. Myths from Mesopotamia. Creation, The Flood, Gilgamesh, and Others*. Oxford University Press, 2000, 189.

⁴¹ Ako uzmemo da je kod Kiša I, $1200 = 100 \% \text{ od } 30 \times [30 + (30 - 20)]$,

Najraniji monarh u SKL čije istorijsko postojanje je nezavisno potvrđeno kroz arheološke natpise je En-me-barage-si (veruje se da je vladao o. 2600. p. n. e). Dva fragmenta alabaster vaze ispisana njegovim imenom pronađeni su na nalazištu drevnog grada-države Nippur (gde je, prema „sumerskoj Tummal hronici“ rečeno da je on izgradio prvi hram.) SKL navodi da ga je zarobio „samostalno“ Dumuzi Ribolovac. Aga se pominje u „Epu o Gilgamešu“, koji je držao pod opsadom grad-državu Uruk. Aga se takođe pojavio u ranijem sumerskom tekstu „Gilgameš i Akka“ gde je označen kao „Akka“.⁴²

Prva dinastija Uruka

Meš-ki-ang-gašer (ako je zaista istorijska ličnost, mogao je vladati o. 2700. p. n. e) Bio je osnivač prve dinastije Uruka, u skladu sa SKL, koja ima sledeću stavku za njega:

U E-ana, Meš-ki-ang-gašer, sin Utua, postao je en i lugal; on je vladao 324 godina. Meš-ki-ang-gašer je ušao u more i nestao. Enmerkar, sin Meš-ki-ang-gašera, kralj Uruka, koji je izgradio Uruk, postao je kralj; on je vladao 420 godina. [42]

Godine su u obliku: $324 = 9^2 \times 2^2$, $420 = 60 \times 7$

E-ana (što znači: „Kuća neba“) je ime hrama božanstvu Inanna u gradu-državi Uruk. Ovaj navod dakle ima Meš-ki-ang-gašer koji je vladao tvrđavom ili dvorcem oko kojih će njegov sin izgraditi grad-državu u Uruku, i koji je postao glavni hram svog zaštitnika božanstva. Za razliku od naslednika Meš-ki-ang-gašera on nije poznat niti iz epova, niti iz legendi pored SKL.

biće $960 = 100 \% - 20 \% = 80 \%$, $840 = 100 \% - 30 \% = 70 \%$, $720 = 100 \% - 40 \% = 60 \%$ od 1200; $600 = 30 \times 20$. Vidi Young, D, W, „The Incredible Regnal Spans of Kish in the Sumerian King List“, *JNES* 50, No1, 1991, str. 32-33.

⁴² <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/section1/tr1811.htm>

Njegova priroda kao sina sunca božanstva, osnivača jedne velike dinastije i njegov misteriozni „nestanak“ u moru imaju uglavnom mitološki ukus. Njegov sin Enmerkar se takođe naziva „sin Utu“ u sumerskom epu „Enmerkar i Gospodar Aratta“. Enmerkar je prema SKL vladao 420 godina. Enmerkar koji je poznat iz epa „Enmerkar i Gospodar Aratta“⁴³ koji je govorio o njegovom putovanju po reci do Aratte (planinska, mineralno-bogata zemlja gore uz reku iz Sumera), i pomenuo konfuziju jezika čovečanstva. Enmerkar je zaslužan za izgradnju hrama u Eridu, osnivanje Uruka, pa čak i za pronalazak pisanja na glinenim tablicama (za potrebe pretnji Aratti za predaju) Enmerkar dalje nastoji da povрати prekinuto jezičko jedinstvo naseljenih područja oko Uruka, navedena kao: Šubur, Hamazi, Sumera, Uri-ki, i zemlje Martu. Lugalbanda (ime Lugalbanda je sastavljen od dve sumerskim reči *banda*: „mladi“; *lugal*: „kralj“) je lik koji se nalazi u sumerskoj mitologiji i literaturi.⁴⁴ SKL ima sledeću stavku za njega:

Lugalbanda, pastir, je vladao 1.200 godina.

Da li je Lugalbanda ikada istorijski vladao Urukom, i ako jeste, u koje vreme, prilično je neizvesno. Pokušaji da se smesti danas u RD II period zasnivaju se na spajanju podataka iz epskih tradicija drugog milenijuma p. n. e. sa nejasnim arheološkim zapažanjima.⁴⁵ Dumuzi(d), ribar, je bio treći kralj u Prvoj dinastiji Uruka, u skladu sa SKL (koji ima sledeću stavku za njega):

Dumuzid, ribar čiji je grad bio Kuara, vladao je 100 godina. On je zarobio En-me-barage-sija bez pomoći.

⁴³ <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.1.8.2.3#>

⁴⁴ Vanstiphout, H. „Sanctus Lugalbanda“ in *Riches Hidden in Secret Places*, T. Abusch (ed), Winona Lake: Eisenbrauns, 2002, str. 260;

⁴⁵ Lugalbanda, *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archaeologie* 7: 1957-1971, str. 117.

Možda je bilo neke zabune u ranijim sumerskim kompozicijama između ove ličnosti i „Dumuzid, pastira“ (koga su zvali „Kralj Uruka“, a koji se pojavio kao božanstvo (Tamuz) u kasnijim radovima). Međutim, SKL je naveo da je „Dumuzid, pastir“ vladao pre potopa, a nalazi ga u Bad-tibiri.

Gilgameš (ako je Gilgameš postojao, verovatno je vladao o. 2600. p. n. e) je glavni lik u Epu o Gilgamešu (jedna od poema pisana akadskim jezikom koja se smatra za prvi veliki rad literature) i u ranijim sumerskim pesama. SKL ima sledeću stavku za Gilgameša i njegove naslednike:

Gilgameš, čiji je otac bio fantom, gospodar Kulaba, vladao je 126 godina. Ur-Nungal, sin Gilgameša, vladao je 30 godina. Udu-Kalama, sin Ur-Nungala, vladao je 15 godina. La-ba'sum vladao je 9 godina. En-nun-tarah-ana vladao je 8 godina. Mes-he, kovač, vladao je 36 godina. Til-kug vladao je 6 godina. Lugal-ki-tun vladao je 36 godina. 12 kraljeva; oni su vladali 2.310 godina.

Godine su u obliku: $126 = 25 \times 5 + 1$, $36 = 6^2$, $9 = 3^2$, $30 = 2 \times 15$. I ostale godine su verovatno izmišljene kao i sve godine prvih dinastija. Za zbir 2.310 vidi prim. 47.

U Epu o Gilgamešu, on je opisan kao polubog sa nadljudskom snagom koji je izgradio zidove grada-države Uruk da brani svoj narod, a zatim je otputovao u susret mudracu Utnapištimu koji je preživeo potop. Gilgameša naučnici obično smatraju istorijskom ličnošću, pošto su pronađeni natpisi koji potvrđuju postojanje drugih ličnosti povezanih sa njim u epu (ranije pomenuti spev Gilgameš i Akka koji se odnosi na kralja dinastije iz Kiša koji je opsedao Uruk).

Prva dinastija Ura

SKL ima sledeću stavku koja je prethodila Prvoj dinastiji Ura:

Onda Uruk je poražen, a kraljevstvo je preuzeo Ur.

Prva dinastija Ura veruje se da je procvetela između 2500. p. n. e. i 2400. p. n. e. Meskalamdug je prvi arheološki zabeležen kralj grada-države Ur koji se ne pojavljuje u SKL. Njegov grob (otkrio ga je engleski arheolog Sir Leonard Woolley u Kraljevskom groblju Ura 1924. godine), sadrži brojne zlatne predmete, uključujući zlatnu kacigu sa natpisom kraljevog imena, ime njegove žene kraljice Ninbande. Meskalamdug je takođe pomenut na pečatu u drugoj grobnici sa naslovom *lugala*, međutim pošto njegova grobnica nije imala prisutne čuvere, Woolley je pretpostavio da Meskalamdug nije bio kralj. Meskalamduga je nasledio njegov sin Akalamdug. Akalamduga je, zauzvrat, nasledio njegov sin Mesannepada. SKL ima sledeću stavku za Mesannepadu:

U Urimu, Meš-anne-pada je postao kralj; vladao je 80 godina.

Na osnovu natpisa može se potvrditi da je i A-anne-pada bio sin Mesannepade pa se cifra od 80 godina možda odnosi na njih dvojicu, mada i ona izgleda preterana. Mesannepada je prvi kralj Prve dinastije Ura naveden u SKL, i kaže se da je pobedio Lugalkituna iz Uruka. Mesannepada i njegov sin Meškiag-nuna su imenovani u Tummal natpisu kao održavaoci glavnog hrama u Nippuru uz Gilgameša iz Uruka i njegovog sina Ur-Nungala, čime su potvrdili svoj status kao vladari Sumera. Sudeći po natpisima, Mesannepada je zatim preuzeo titulu „kralja Kiša“ da ukaže svoju hegemoniju.⁴⁶ Ovaj naslov mogli su da koriste mnogi istaknuti kraljevi dinastija za neko vreme posle toga čime bi potvrđivali hegemoniju nad Sumerom.

Mesilim iz Kiša je poznat iz natpisa iz oba grada Lagaša i Adaba. Ovi natpisi navode da je Mesilim gradio hramove i u Lagašu i u Adabu. Mesilim je izgleda održao neki uticaj u oba

⁴⁶ Kramer, Samuel N, *The Sumerians: Their History, Culture, and Character*, Chicago, 1963, str. 49.

grada. On se takođe pominje u nekim od najranijih spomenika iz Lagaša kao arbitar u graničnom sporu između Lugal-šag-engura ensija Lagaša i ensija Umme. Mesilim je verovatno vladao dve-tri generacije pre Ur-nanšea iz Lagaša tj. oko 2530-2510 p. n. e. (po SH).

Mesannepada je dao poklone carevima Marija (i u skladu sa natpisom na lapis lazuli perlama koje se nalaze u Mariju, Mesannepadin otac je Meskalamdug). Pronađeni su i pečati u kraljevskom groblju u Uru sa imenima Mesannepade i dvojice njegovih prethodnika (Meskalamdug i Akalamdug), zajedno sa kraljicom Puabi (Šubad).

Drugi sin Mesannepade (A-anne-pada) je poznat po hramu koji je izgradio, mada on nije imenovan u SKL. Tokom 1950-ih Edmund I. Gordon pretpostavo je da su Mesannepada i Mesilim zapravo jedna te ista ličnost, (kako se njihova imena smenjuju u pojedinim poslovicama u kasnijim vavilonskih tablicama), međutim; to se nije pokazalo ubedljivo. Noviji naučnici posmatraju Mesannepadu i Mesilima kao različite osobe, obično postavljajući Mesilima iz Kiša pre Mesannepade.

SKL ima sledeću stavku za Mesannepadine naslednike:

Meš-kiag-nana, sin Meš-ane-pade, postao je kralj; vladao je 36 godina. Elulu vladao je 25 godina. Balulu vladao je 36 godina. 4 kralja; oni su vladali 177 godina.

Ove godine mogu se predstaviti kao kvadrati brojeva 5 i 6. Zbir vladavina se može predstaviti u obliku $10^2 + 7 \times 13$.⁴⁷

⁴⁷ Vladavina Guta je iznosila u jednoj varijanti 91 godinu a to je 7×13 . Vladavina Kiša III iznosi 491 godinu, a to je $20^2 + 7 \times 13$. Vladavina Uruka I iznosi 2.310 godina, a to je $7 \times 11 \times 30$. Postoje u Yale Babylonian Collection specijalne tablice sa umnošcima brojeva 7, 11 i 13. Vidi Young, D. W., „A Mathematical Approach to Certain Dynastic Spans in the Sumerian King List“, *JNES* 47, 1988, str. 126.

Prva dinastija Avana

SKL ima sledeću stavku koja je prethodila Prvoj dinastije iz Avana:

Zatim Ur je poražen, a kraljevstvo je preuzeo Avan.

Prva dinastija Avana je prva dinastija iz Elama (na teritoriji sadašnjeg Irana) o kojem je išta poznato danas. Elamljani su verovatno glavni rivali susednih Sumera od najranije antike; Enmebaragesi iz Kiša ih je porazio. Avan je glavni grad Elama za koji se veruje da je postojao od o. 2600. – o. 2078. p. n. e., otprilike u isto vreme kada se i Elam takođe jasno pominje.⁴⁸ Prema SKL, dinastija iz Avana je bila u hegemoniji u Sumeru u jednom trenutku.

SKL ima sledeću stavku za Prvu dinastiju Avana:

U Avanu ... postao je kralj; vladao je ... godinama ... vladao ... godinama ... vladao je 36 godina. 3 kralja; oni su vladali 356 godina.

Suma 356 može se predstaviti kao zbir $10^2 + 4^4$.

Imena tri kralja Avana nisu opstala na važećim kopijama SKL (pored delimične rekonstrukcije imena trećeg kralja, „Ku-ul ...“, koji je vladao 36 godina⁴⁹). Ova informacija se ne smatra pouzdanom, ali to ne sugerise da Avan nije imao politički značaj o. 2600. p. n. e. Elam je izgleda zadržao trgovinu sa sumerskim gradovima-državama u ovom periodu, uglavnom uvozeći hranu, a izvozeći robove, stoku, vunu i srebro (između ostalog). Takođe

⁴⁸ Potts, D. T, *The Archaeology of Elam: Formation and Transformation of an Ancient Iranian State*. Cambridge World Archaeology. Cambridge University Press, 2015, str.79.

⁴⁹ <http://www.iranicaonline.org/articles/awan-name-of-a-place-in-ancient-western-iran-the-nominal-dynastic-seat-of-elamite-rulers-in-the-late-third-millennium-b>; Encyclopedia Iranica, *AWAN*.

je poznato da su kraljevi Avana sprovodili upade u Mesopotamiju, gde su postizali upade protiv najjačih gradova-država iz tog perioda: Kiš i Lagaš. Jedan takav incident zabeležen je u tablici upućenoj Enetarziju, manjem ensiju države Lagaš, koji je svedočio da su grupu od 600 Elamljana presreli i porazili dok je pokušavala da pobegne iz luke sa pljačkaškim plenom.

Druga dinastija Kiša

SKL ima sledeću stavku za Drugu dinastiju Kiša:

U Kišu, Susuda, pustar, postao je kralj; on je vladao 201 godinu. Dadasig vladao je 81 godinu. Mamagal, čamdžija, vladao je 360 godina. Kalbum, sin Mamagala vladao je 195 godina. Tuge vladao je 360 godina. Men-nuna, sin Tuge, vladao je 180 godina. Vladao 290 godina. Lugalgnu vladao je 360 godina. 8 kraljeva; oni su vladali 3195 godina. Onda Kiš je poražen, a kraljevstvo je preuzeo Hamazi.

Ove godine su u obliku: $201 = 2 \times 10^2 + 1$, $81 = 9^2$, $360 = 60 \times 6$, $180 = 60 \times 3$, $195 = 13 \times 5 \times 3$. Suma dinastije Kiš II 3.195 je jednaka $30 \times 20 \times 5 + 13 \times 5 \times 3$. Figurišu cifre 5, 13, 20 i 30. Vidi pr. 47.

O ovoj dinastiji nema nikakvih podataka izvan SKL. Pretpostavljamo da je vladala u vreme Prve dinastije iz Ura o. 2400. p. n. e.

Prva dinastija Lagaša

Prva dinastija Lagaša (o. 2475. p. n. e. – o. 2315. p. n. e.) se ne pominje u SKL, iako je dobro poznata iz natpisa. Jedan izuzetno fragmentiran dodatak koji je pisan sumerskim klinastim pismom poznat je pod imenom „vladari Lagaša“. Ovaj fragmentarni dodatak opisuje kako je posle potopa čovečanstvo

imalo problema sa odgajanjem hrane za sebe, što je zavisilo isključivo od atmosferskih prilika. Dalje se govori da su tehniku navodnjavanja i uzgoj ječma tada preneli bogovi. Na kraju liste je izjava: „Pisano u školi“, sugerišući da je ova lista napisana u pisarskoj školi. Nekoliko imena vladara Lagaš dole navedenih mogu se dati, uključujući: Enhengala, Lugal-šag-engura, Ur-Nanšea, Akurgala, Eannatuma, En-anna-tuma I, Entemene, Enanatuma II, Enentarzija, Lugalandu, i Urukaginu.

En-hegal je najraniji poznati vladar prve dinastije Lagaš. Grad-država Lagaš je (za vreme En-hegal vladavine) podvlašćena (plaćala danak) gradu-državi Uruk. En-hegala je potom nasledio Lugal-šag-engur. Lagaš je za vreme vladavine Lugal-šag-engura slično podvlašćen Mesilimu iz grada-države Kiš.

Nakon hegemonije Mesannepade iz Ura, Ur-Nanše je nasledio Lugal-šag-engura kao novi visoki sveštenik Lagaša i postignuo nezavisnost, (naziva sebe prvim kraljem nezavisnog Lagaša tokom RD III.) Ur-Nanšea je nasledio njegov sin Akurgal. Eannatum (unuk Ur-Nanšea) je načinio sebe gospodarom Sumera. Eannatuma je nasledio njegov brat, En-anna-tum I. Tokom En-anna-tumove vladavine, Lagaš je bezuspešno napao Ur-Lumma iz Umme, čime je još jednom afirmisao nezavisnost Lagaša.

En-anna-tumov sin i naslednik Entemena obnovio je ugled Lagaša nakon napada Illija iz Umme. Uz pomoć Entemeninog saveznika u gradu-državi Uruk (Lugal-kiniše-dudu), Entemena je porazio Ummu. Lugal-kiniše-dudu iz Uruka trebalo je da bude istaknuta figura u to vreme, pošto je takođe tvrdio da vlada Kišom i Urom. Srebrna vaza koju je Entemena posvetio svom bogu je sada u Luvru. Niz slabih, korumpiranih sveštenika-kraljeva je atestiran u Lagašu nakon Entemenine vladavine: En-anna-tum II, Enentarzid, i Lugalanda. Lugalanda je imenovan kao kralj od svog oca koji je bio prvosveštenik u Lagašu. Svi dokumenti u kojima se spominje vladavina Lugalande ga je opisuju kao bogatog i korumpiranog kralja. Posle sedam godina na vlasti,

Lugalandu je zbacio Urukagina. Urukagina je poznat po svojim pravosudnim, socijalnim i ekonomskim reformama, a u njegovoj vladavini mogao je biti napravljen prvi zakonik poznat do tada.

Prva dinastija Hamazija

SKL ima sledeću stavku za Prvu dinastiju Hamazija:

U Hamaziju, Hadaniš je postao kralj; on je vladao 360 godina. 1 kralj; on je vladao 360 godina. Onda je Hamazi poražen, a kraljevstvo je preuzeo po drugi put Uruk.

Hamazi je grad čija je tačna lokacija nepoznata, ali se smatra da se nalazio otprilike između Elama i Asirije negde u zapadnim planinama Zagrosa (eventualno u blizini Nuzija ili modernog Hamadana.)

Druga dinastija Uruka

SKL ima sledeću stavku za Drugu dinastiju Uruka:

U Uruku, En-šag-kuš-ana je postao kralj; Vladao je 60 godina. Lugal-kiniše-dudu vladao je 120 godina. Argandea vladao je 7 godina. 3 kralja; oni su vladali 187 godina. Onda je Uruk poražen, a kraljevstvo je odvedeno u Ur.

Prve 2 godine su umnošci broja 60 sa 1 i 2. Treća godina je 7 što ne mora da bude tačno. Zbir godina $187 = 17 \times 11$. Opet se javlja cifra 11.

Enšakušanna je osvojio gradove-države Hamazi, Akad, Kiš i Nippur (kasnije potvrđujući hegemoniju nad celim Sumerom). On je usvojio naziv na sumerskom *en ki-an-gi lugal kalam-ma*,⁵⁰ koji se može prevesti kao „Gospodar Sumera i kralj svih

⁵⁰ „*The Emar Lexical Texts : Part 2 - Composite edition*“; <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/17707/PDF%20-%20Part%20-%20Composite%20Edition.pdf?sequence=3>

zemalja“ i moglo je kasnije da odgovara tituli *lugal ki-en gi ki-uri* („Kralj Sumera i Akada“) koji je na kraju označavao kraljevstvo Mesopotamije u celini. Nakon Lugal-kiniše-dudua⁵¹ u Uruku hegemonija nad Sumerom izgleda da je kratko prešla na Eannatuma iz Lagaša. Lugal-kiniše-dudu je kasnije bio u savezu sa Entemenom iz Lagaša protiv njihovog glavnog rivala grada-države Umme. Sada se zna da je Enšakušanna sin Elilija iz Ura (o. 2350). Elulu iz Druge dinastije Ura je nekada smatran njegovim ocem, ali to je netačno zbog hronološke nemogućnosti. Postoji ispisana vaza posvećena bogu Enlilu da obeleži svoju pobjedu nad Enbi-Ištarom iz Kiša i njegov povratak zavetne robe opljačkane iz hrama.

*Za (boga) Enlila, kralj svih zemalja,
Enšakušanna, gospodar Sumera i kralja „Zemlje“,
Koji je, kada su mu bogovi naredili,
uništio Kiš i zarobio Enbi'eštara, kralj Kiša,
vratio (?) vođi Akšaka i lideru Kiša,
čiji gradovi su uništeni, njihovu njihov,
(ali) je posvetio svoje statue, svoje dragocene metale i lapis lazuli,
njihovo drvo, i njihovo blago Enlilu, za Nippur ...*⁵²

Za drugog vladara Lugal-kiniše-dudu (ranije čitano kao Lugalkiginedudu)

Postoji natpis koji govori o njegovom osvajanju Kiša.

⁵¹ Ne slažu se svi sa time da je on bio prvi kralj Druge dinastije Uruka. Po I. J. Gelbu njegova godišnja formula (year-name) po kojoj su se označavali važni događaji u nekoj godini odgovara pre nekom predsargonskom natpisu jednu generaciju pre Sargona. Ime prvog kralja Druge dinastije iz Uruka je prvo pročitano En-PIRIG-du-anna. *Cambridge Ancient History*, I. E. S. Edwards, C. J. Gadd, N. G. L. Hammond (eds.), Cambridge University Press, 1970, 223 str. (nadalje CAH)

⁵² <http://www.mesopotamiangods.com/king-enshakushana-quote-from-vase/>

*(Bog) An (Anu), kralj svih zemalja,
i (boginja) Inanna, kraljica (hrama) Eana,
Lugalkiginedudu, kralj Kiša—
Kada je Inanna kombinovala gospodarstvo sa kraljevstvom za
Lugalkiginedudu,
On je upotrebio gospodarstvo u Uruku i kraljevstvo u Uru ...⁵³*

Druga dinastija Ura

SKL ima sledeću stavku za Drugu dinastiju Ura:

*U Uru, Nanni je postao kralj; vladao je 54+X godine. Meš-ki-
ag-nana, sin Nannija vladao je 48 godina., sin, vladao
je 2 godine. 3(2) kralja; oni su vladali 120 + X (582) godina.
Zatim je Ur je poražen, a kraljevstvo je preuzeo Adab.*

Zbir godina u zagradi $582 = 11 \times 7 \times 3 \times 2$ što opet daje cifre 7 i 11.

Kralj Nanni i Meškiagnuna se pominju i u Tummal hronici iz Nippura o čemu će kasnije biti reči u odeljku 'Natpis iz Tummala'.

Prva dinastija Adaba

SKL ima sledeću stavku za Prvu dinastiju Adaba:

*U Adabu, Lugal-anne-mundu je postao kralj; vladao je 90
godina. 1 kralj; vladao je 90 godina. Onda je Adab poražen, a
kraljevstvo je preuzeo Mari.*

Njegova godina vladanja je proizvod 3 i 30 i svakako je preterana, ali čuva uspomenu na dugu vladavinu. Verovatno je vladao o. 2400. p. n. e.

⁵³ <http://www.mesopotamiangods.com/lugalkiginedudu-quotes-from-text/>

Posle Druge dinastije Ura, izgleda da je Mesopotamija bila pod uticajem jednog sumerskog osvajača po imenu Lugal-ane-mundu. Prema fragmentarnom natpisu koji se pripisuje Lugal-ane-mundu, on je podvrgao „četiri strane sveta“ (tj. celu Plodnu četvrtinu regije: od zapada i Sredozemnog mora ka krajnjem istoku ka Zagros planinama, uključujući Elam)⁵⁴ Njegova imperija, rekao je, uključuje pokrajine Elama, Marhašija, Gutiuma, Subartua, Amurrua, „Sutiuma“ (?), Kedar, planinsko zemljište, i planinu *E-anna*. Prema natpisu, on je: „Napravio da su ljudi svih zemalja živeli u miru, kao na livadi.“ On takođe pominje da se suočio sa koalicijom trinaest pobunjenika guvernera ili vođa, na čelu sa Migir-Enlilom od Marhašija (sva njihova imena se smatraju semitskim). Nakon smrti Lugal-ane-mundua, SKL je ukazao da je „kraljevstvo“ palo u ruke dinastije iz Marija u gornjoj Mesopotamiji, počevši od Anbua, međutim, verovatno je samo poslednji od ovih Mari kraljeva (Šarrumiter) održao hegemoniju nad Sumerom posle Lugal-ane-mundua. Sa raspadom carstva Lugal-ane-mundua, pojavljuju se drugi istaknuti gradovi-države da istovremeno ponovo steknu svoju nezavisnost: Lagaš, Akšak i Umma. Arno Poebel je objavio preliminarni prevod jednog od fragmenata natpisa Lugal-ane-mundua 1909. g., iako Poebel nije bio u mogućnosti da protumači ime kralja (koje je opisao kao: „Lugal [.....] Ni- mungin“).⁵⁵ Međutim, neki noviji sumerolozi, sledeći Samuela Kramera, bili su spremni da veruju da je to moguće kasnija kopija stvarnog natpisa Lugal-ane-mundua.⁵⁶

⁵⁴ Kramer, Samuel, op. cit., str. 51-52.

⁵⁵ Poebel, A, *Babylonian legal and business documents: from the time of the first dynasty of Babylon, chiefly from Nippur*, 1909, str. 123-4; dijagram klinastog pisma na str. 281.

⁵⁶ Kramer, Samuel, idem.

Prva dinastija Marija

SKL ima sledeću stavku za prvog dinastije Mari:

U Mariju, Anbu je postao kralj; vladao je 30 godina. Anba, sin Anbu, vladao je 17 godina. Bazi, kožar, vladao je 30 godina. Zizi, debeli, vladao je 20 godina. Limer je gudug sveštenik, vladao je 30 godina. Šarrum-iter vladao je 9 godina. 6 kraljeva; oni su vladali 136 godina. Onda je Mari poražen, a kraljevstvo je preuzeo Kiš.

Godine su izmišljene, što se vidi po ponavljanju cifre 30. Cifra $9 = 3^2$. Zbir daje $136 = 10^2 + 6^2$.

SKL je zabeležila dinastiju šest kraljeva između dve sumerske dinastije gradova-država Adaba i Kiša sa centrom u glavnom gradu prvog marijskog kraljevstva, Mari. Arheolog Georges Dossin napominje da je naziv grada-države „Mari“ identično napisan kao ime drevnog božanstva oluje gornje Mesopotamije, koje je smatrano pokroviteljom božanstvom grada-države⁵⁷ i na taj način Dossin je zaključio da je grad bio nazvan po božanstvu. Mari se ne smatra za malo naselje koje je kasnije izraslo.⁵⁸ Umesto toga je to bio planiran grad koji su izgradili Sumeri tokom RD I o. 2900 p. n. e. (kao način za kontrolu trgovačkih puteva koji povezuju Sumer do Levanta duž vodotokova reke Eufrata). Grad Mari je bio udaljen oko jedan do dva kilometra od reke Eufrata da zaštiti grad od poplava, a grad je bio takođe povezan sa rekom veštačkim kanalom koji je između sedam i deset kilometara dug. Mari je teško iskopavati pošto je zakopan

⁵⁷ Ravinell, Alberto; Green, Whitney, *The Storm-god in the Ancient Near East*, 2003, str. 62.

⁵⁸ Viollet, Pierre-Louis, *Water Engineering in Ancient Civilizations: 5,000 Years of History*, 2007, str. 36.

duboko ispod kasnijih slojeva stanovanja, međutim odbrambeni sistem je već iskopan na današnjem arheološkom lokalitetu Marija koji obuhvata: kružni nasip (kružni nasip branio je grad od poplava), spoljašnji nasip koji je imao visinu od osam do deset metara (spoljašnji nasip je ojačan odbrambenim tornjevima), kružni, 6,7 metara debljine unutrašnji bedem (unutrašnji bedem branio je grad od svojih neprijatelja), a područje 300 metara dugačko ispunjeno vrtovima i zanatlijskima četvrtima (baštenskim područjem je odvojen spoljni nasip od unutrašnjeg bedema)

Nalazište Marija je napušteno pri kraju RD II (o. 2600. p. n. e) iz nepoznatih razloga. Oko početka RD III (o. 2550. p. n. e), nalazište je obnovljeno i kasnije se transformiše u glavni grad prosperitetnog političkog centra i veliku moć u Mesopotamiji: Drugog marijskog carstva. Kraljevi Drugog marijskog carstva održali su titulu „lugal“. Važan izvor informacija za Drugo marijsko carstvo je pismo kralja Ena-Dagana (od o. 2350. p. n. e) koje je upućeno Irkab-Damu od Eble (u pismu marijski kralj pominje njegove prethodnike i njihove vojne uspehe). Međutim, čitanje ovog pisma je i dalje problematično i mnoge interpretacije su predstavili naučnici.

Treća dinastija Kiša

SKL ima sledeću stavku za treću dinastiju Kiša:

U Kišu, Kubaba, žena kafanski posednik, koja je dala čvrste temelje Kišu, postala je kralj; ona je vladala 100 godina. I kralj; on je vladao 100 godina. Onda Kiš je poražen, a kraljevstvo je preuzeo Akšak.

Kubaba iz Treće dinastije Kiša je jedina kraljica u SKL. Dodaje se da je Kubaba bila kafanski posednik posle poraza Šarrumitera iz Prve dinastije Marija. Većina verzija SKL je postavila samu u trećoj dinastiji Kiša. Međutim, druge verzije

kombinuju Treću sa Četvrtom dinastijom Kiša. Trećoj dinastiji Kiša je prethodila Prva dinastija Akšaka (koju je tada nasledila Četvrta dinastija Kiša.)

Hronika Weidner (takođe poznat kao: hronika Esagila) je verski tekst napisan u drevnom Vavilonu, pominje Kubabu kao „Kugbaba“.⁵⁹ U stvari, to nije hronika već deo propagande u formi pisma, iako sadrži nakon linije trideset jedan deo koji podseća na hroniku. Pretpostavlja se da je autor (moguće je da je kralj Damik-Ilišu iz Isina) napisao kralju Apil-sinu iz Vavilona o blagoslovima koje su bogovi dali ranijim vladarima koji su žrtvovali za vrhovnog boga Marduka u Esagila svetilištu u Vavilonu. Većina kraljeva imenovanih u Weidnerovoj hronici živeli su o. 3000. – o. 2000. p. n. e. kada verovatno ne postoje Vavilon i hram. Ona sadrži kratak prikaz uspona „Kuće Kubabe“ koji je nastao u doba Puzur-Niraha iz Prve dinastije Akšaka:

U vreme vladavine Puzur-Niraha, kralja Akšaka, slatkovodni ribari Esagila su lovili ribu za obrok velikog gospodara Marduka; oficiri kralja odneli su ribu. Ribar je lovio ribu dok je prošlo 7 (ili 8) dana [...] u kući Kubabe, posedniku konobe [...] su doveli do Esagila. U to vreme [4] ponovo za Esagilu [...] Kubaba je dala hleb ribaru i dala je vodu, ona ga je ponudila da da ribu Esagili. Marduk, kralj, princ od Apšu, pokazao je naklonost i rekao: „Neka bude tako“. On je poverio Kubabi, posedniku konobe, suverenitet nad celim svetom. (linije 38-45)

Prva dinastija Akšaka

SKL ima sledeću stavku za Prvu dinastiju Akšaka:

U Akšaku, Unzi je postao kralj; vladao je 30 godina. Undalulu vladao je 6 godina. Urur vladao je 6 godina. Puzur-Nirah

⁵⁹ The Weidner Chronicle (ABC 19) or Esagila Chronicle; <http://www.livius.org/sources/content/mesopotamian-chronicles-content/abc-19-weidner-chronicle/>

vladao je 20 godina. Išu-II vladao je 24 godine. Šu-Suen, sin Išu-II, vladao je 7 godina. 6 kraljeva; oni su vladali 99 godina. Onda Akšak je poražen, a kraljevstvo je odvedeno u Kiš.

Ove godine su verovatno realne jer pripadaju nekoliko generacija pre Sargona.

Kralj Enšakušanna, iz Druge dinastija Uruka, zabeleženo je da je opljačkao grad-državu Akšak. Kralj Eannatum, Prve dinastije Lagaša se upleo u rat protiv grada-države Akšak, gde jedan natpis ima tvrdnju Eannatuma da je ubio kralja Zuzua od Akšaka pošto je Akšak osvojen. Kralj Puzur-Nirah iz Prve dinastije Akšaka se pominje u Weidner hronici da je vladao u isto vreme kada je kraljica Kubaba Treće dinastije Kiša preuzela hegemoniju nad Sumerom. Kralj Lugal-zage-si Treće dinastije Uruka porazio je Akšak o. 2320. p. n. e.

Četvrta dinastija Kiša

SKL ima sledeću stavku za Četvrtu dinastiju Kiša:

U Kišu, Puzur-Suen, sin Kubabe, postao je kralj; vladao je 25 godina. Ur-Zababa, sin Puzur-Suen, vladao 6 (400) godina. 131 su godine dinastije Kubaba. Zimudar vladao je 30 godina. Usi-watar, sin Zimudara, vladao je 6 godina. Eštar-Muti vladao je 17 (11) godina. Išme-Šamaš vladao je 11 godina. Šu-Ilišu vladao je 15 godina. Nanniya, zlatar, 3 godine. 8 (7) kraljeva; oni su vladali 586 (491) godina. Onda Kiš je poražen, a kraljevstvo je preuzeo po treći put Uruk.⁶⁰

Poznato je da je kralj Lugal-zage-si Treće dinastije Uruka uništio Kiš pred kraj svoje vladavine, pre nego što ga je samog smenio Sargon Veliki akadski vladar. Često se pretpostavlja da

⁶⁰ U prvoj verziji se ne može doći do zbira 586, a drugi zbir je 486 godina bez Šu-Ilišua. $486 = 6 \times 81 = 6 \times 9^2$. Neke godine su verovatno izmišljene (11, 25, 30).

je Sargon takođe imao ulogu u Ur-Zababinom padu, ali su relevantni tekstovi suviše fragmentarni da bi bili eksplicitni. Ur-Zababini nasljednici u Kišu kako su imenovani u SKL izgleda da su bili vazali Sargona Velikog, i nema dokaza da su ikada ostvarili hegemoniju u Sumeru.

Treća dinastija Uruka

SKL ima sledeću stavku za treću dinastiju Uruka:

U Uruku, Lugal-zage-si je postao kralj; vladao je 25 godina. I kralj; vladao je 25 godina. Onda je Uruk poražen, a kraljevstvo je preuzeo Akad.

Kralj Urukagina Prve dinastije Lagaš (o. 2324-2315. p. n. e) je svrgnut i njegov grad Lagaš je zarobio Lugal-zage-si (2324-2300. p. n. e), visoki sveštenik Umme. Lugal-zage-si je počeo karijeru kao ensi Umme, odakle je osvojio više sumerskih gradova-država, uključujući: Kiš (gde je zbacio Ur-Zababu), Lagaš (gde je zbacio Urukaginu), Ur, Nippur, Larsu, Uruk gde je Lugal-zage-si uspostavio glavni grad svog carstva. U dugom natpisu koji je Lugal-zage-si iz Uruka naveo ugraviranom na stotine kamenih vaza posvećenih božanstvu Enlilu grada-države Nippur, se hvalio da je njegovo carstvo prošireno: „od Donjeg mora, uz Tigar i Eufrat, do Gornjeg mora“ (ili „od Persijskog zaliva, duž reke Tigris i reke Eufrat, do Sredozemnog mora“).⁶¹ Iako je njegov upad u Sredozemnom moru (u očima nekih savremenih naučnika) ne mnogo više od „uspešnog prepada na sedeljci“ natpis: „obeležava prvi put da je sumerski princ tvrdio da je ono gde je stigao, za njih, zapadna ivica sveta.“ Sargon od Akada zarobio je Lugal-zage-sija posle uništenja zidova Uruka, i onda doveo Lugal-zage-sija na vrata skladišta u Enlil hramu u Nippuru (prema kasnijim verzijama vavilonskih Sargonovih natpisa.)

⁶¹ Crawford, Harriet E, op. cit, 33.

Akadsko carstvo

Akadski period je trajao o. 2324-2141 p. n. e.⁶² (po ranijoj srednjoj hronologiji 2334-2154. p. n. e). Prema raznim verzijama SKL Sargon je vladao 54, 55, 56 i 40 godina. Nemamo dokaza da je poslednja godina najtačnija, ali je iz najstarijeg izvora Ur III verzije (USKL).⁶³ U drugoj verziji suma vladavina Akada je 181 godina (2334-2154. p. n. e) što daje zbir $10^2 + 3^4$. Zato je ova verzija sumnjiva. Videti kasnije analizu vladavina.

Sargon o. 2324-2285 p. n. e.

Rimuš o. 2284-2277 p. n. e. mlađi sin Sargona

Maništušu o. 2276-2262. p. n. e. stariji sin Sargona

Naram-Sin o. 2261-2206. p. n. e. sin Maništušu⁶⁴

Šar-kali-šari o. 2205-2181. p. n. e. sin Naram-Suena

Igigi 3 godine anarhije

Imi

Nanum

Elulu

Dudu o. 2177-2157. p. n. e.

Šu-Durul oko 2156-2142. p. n. e. kada su Akad porazili Guti.

⁶² Predložena hronologija podrazumeva da je period između Treće dinastije iz Ura 2110 (SH) i Šarkališarija 70 +/-30 godina koliko treba da iznosi period vladavine Guta. Vidi kasnije u tekstu kod analize gutijske vladavine.

⁶³ Sallaberger W, Schrakamp I. (eds.), „Philological Data for a Historical Chronology of Mesopotamia in the 3rd Millennium“, *Hystory and Philology* (ARCANE III), Brepols, Turnhout, 2015, str. 105.

⁶⁴ U Ur III verziji 56 godina, u ostalim verzijama 37 godina.

Relativna i apsolutna hronologija

Relativna hronologija od početka Ur III dinastije (1. godina Urnammua, po SH 2110. p. n. e) do kraja vavilonske dinastije (31. godina Samsuditane, po SH 1595. p. n. e) je sigurno utvrđena za dinastije Ur III, Isin, Larsa i Vavilon I. Ona iznosi 515 +/-1 godina kako je pokazano u nezavisnim rekonstrukcijama Charpina i Sallabergera.⁶⁵

Vrste hronologije i novo datiranje

Tradicionalno datiranje Vavilona je zasnovano na Venerinim tablicama iz prvih 8 godina vladavine vavilonskog kralja Ammisaduqe (Tablica LXIII) iz astronomske serije *Enuma Anu Enlil (EAE)*, koja je poznata iz prvog milenijuma p. n. e. Astronomskim rezonovanjem i istorijskim podacima došli smo do 4 glavna predložena modela hronologija:

Duga hronologija (DH) Hammurapi iz Vavilona 1848-1806, kraj Vavilona I 1651

Srednja hronologija (I) (SH) Hammurapi iz Vavilona 1792-1750, kraj Vavilona I 1595

Srednja hronologija II (SH II) Hammurapi iz Vavilona 1784-

⁶⁵ Charpin, D., „Histoire politique du Proche-Orient Amorrite (2002-1595)“, in *Annäherungen 4: Mesopotamien. Die altbabylonische Zeit*, ed. Attinger, P; Sallaberger, W; and Wafler, M. (Orbis Biblicus et Orientalis 160/4). Fribourg: Academic Press, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht: 25-480. 2004, 385-87; Sallaberger, W., „Relative Chronologie von der späten fruhdynastischen bis zur altbabylonischen Zeit“, in *2000 v. Chr. Politische, wirtschaftliche und gesellschaftliche Entwicklung im Zeichen einer Jahrtausendwende*, ed. Meyer, J.-W.; and Sommerfeld, W. (Colloquien der Deutschen Orient-Gesellschaft 3). Wiesbaden: Saarbrucker Druckerei und Verlag, 2004, 40.

1742, kraj Vavilona I 1587

Kratka Chronology (KH) Hammurapi iz Vavilona 1728–1686, kraj Vavilona I 1531

Srednja hronologija (SH) ostaje i dalje tradicionalna referentna tačka u literaturi

Mesopotamije. Ultra-kratku „Novu hronologiju“ su predložili Gasche et al. (1998)⁶⁶, koja je bazirana pretežno na evidenciji vavilonske grnčarije.

Nova hronologija (NH) Hammurapi iz Vavilona 1696-1654, kraj Vavilona I 1499.

Druga metoda koja se koristi je dendrochronologija. Ona se zasniva na principu godina na posećenim stablima za gradnju nekih objekata. Kako se godovi ponavljaju u periodičnom nizu prema Sunčevoj aktivnosti otprilike na svakih 11 godina i ako utvrdimo neki tačno datiran istorijski događaj tada možemo nanizati stabla od neke početne godine do određenog događaja koji nas interesuje i tako utvrditi kada se se on zbio. Dendrochronološki datum daje 1774 + 4/-7 p. n. e. za konstrukciju Sarikaya Palace u Acemhöyük. Pečati Šamši-Adada I i njegovih činovnika nađeni su u arhivskoj zbirci i moraju biti datirani posle njene konstrukcije⁶⁷. Uništenje Sarikaya Palace bilo je posle 1766. +4/-7 p. n. e. Prema SH, komercijalni kontakti sa Acemhöyükom trajali su neki 60-70 godina, između 1800. i 1730. p. n. e. posle 10. godine vladavine Šamši-Adada. Najraniji datum za Šamši-Adada bio bi 10 godina ranije tj. 1784. + 4/-7 p. n. e. a najkasniji datum trebalo bi

⁶⁶ Gasche, H. Armstrong, J. Cole, S. W. Gruzadyan, V. G., *Dating the Fall of Babylon* (Mesopotamian History and Environment, Memoirs 4). Ghent: University of Ghent and Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, 1998.

⁶⁷ Manning, S.W., Kromer, B., Kuniholm, P.I., Newton, M.W., „Anatolian Tree Rings and a New Chronology for the East Mediterranean Bronze-Iron Ages“, *Science* 294, 2001, str. 2532-2535.

da bude posle 1776 + 4/-7 p. n. e.⁶⁸ Zato bi mogli da dodelimo 1770. p. n. e. kao najkasniju godinu za početak njegove vladavine. Prema dendrohronologiji nivo II *kārum* Kaniš (Kültepe) je reprezentovan sa 521 godišnjom hronologijom koja je trajala od 2544. do 2024. p. n. e, izgrađena vrata sa pragovima od smreke prostorija u staroj palati Eski Saray. Njen savremenik je sloj II *kāruma* Kaniš (Newton & Kuniholm 2004, 166f). Sloj II of *kārum* Kaniš došao je do kraja o. 1836. p. n. e. pošto je trajao 138 godina, od o. 1974. p. n. e.⁶⁹ Razlika između istorijskog i dendrohronološkog datuma je najmanje 50 godina. Ako pola stoleća prstenova nedostaje od 2024. godine (kako autor pretpostavlja) to bi bilo kompatibilno sa Srednjom hronologijom. Bez obzira na to, anatolijski dendrohronološki datumi izgleda da su suviše rani za bilo koju predloženu hronologiju.⁷⁰

Venerina osmatranja Ammisaduqe (tablica EAE 63 itd)

Huber⁷¹ je zaključio da Duga hronologija najbolje odgovara podacima. Periodičnost Venere iznosi 8 sideralnih godina. Bez obzira na to, ovo je samo aproksimativno jer postoji -4.10 dnevno pomeranje u 8-sideralnom periodu od 99 sonodičkih meseci. Vavilonski astronomi su takođe koristili drugu kalku-

⁶⁸ Drvo za izgradnju palate moglo je biti već staro oko pola veka kada je upotrebljeno, što daje raniji datum za gradnju palate i same vladavine Šamši-Adada koji je prema SH vladao 1808-1776. p. n. e.

⁶⁹ Veenhof, K. R., „Old Assyrian Chronology“, *Just in Time. Proceedings of the International Colloquium on Ancient Near Eastern Chronology (2nd Millennium BC). Ghent 7-9 July 2000* (= *Akadica* 119-120), Bruxelles, 139 i napred.

⁷⁰ Keenan, D.J., „Anatolian Tree-rings Studies are Untrustworthy“, 2006 (www.informath.org/ATSU04a.pdf)

⁷¹ Huber, P. J., „Astronomy and Ancient Chronology“, *Just in Time. Proceedings of the International Colloquium on Ancient Near Eastern Chronology (2nd Millennium BC). Ghent 7-9 July 2000* (= *Akadica* 119-120), Bruxelles, 2000, str. 159-176.

laciju koja podrazumeva -4 dnevno pomeranje za isti period.⁷² Osim toga, svako rešenje koje koristi podatke u omenima 11 do 21 i 34 do 37 mora drastično da popravi tekst.⁷³ Ovo je prosto bila lista omena u kojoj je sinodički period Venere bio 587 dana.⁷⁴ Kao što je Gurzadyan primetio⁷⁵ samo relativan niz donje i gornje konjunkcije se reflektuje u tablicama, a ne apsolutni lunarni kalendar. On leži u osnovi njegovog pristupa osmogodišnjem ciklusu. Ovaj pristup ostavlja mnogo više mogućnosti za određivanje godine pada Vavilona.

Pomračenja u Vavilonu (EAE tablica 20)⁷⁶

Prema omenu iz tablice predviđa se kraj Vavilona I pa je zato dodeljen poslednjoj godini vladavine kralja Samsuditane. Mesečevo pomračenje počinje 14. dana 11. meseca, sa početkom na jugu i delimično se pomračuje ka zapadu. Dve nedelje kasnije, 11. meseca na 28. dan sunčevo pomračenje je viđeno svo vreme njene pojave na liniji posmatranja. Huber⁷⁷

⁷² Gasche i ostali, 1998, op. cit, 73 str.

⁷³ Hunger, H, Pingree, D, *Astral Sciences in Mesopotamia*, Brill, Leiden, Boston, Köln, 1999, str. 37.

⁷⁴ Vavilonski sinodički period je uporedljiv sa majanskim za koje je period bio 584 dana.

⁷⁵ Gurzadyan, V. G, „On the Astronomical Records and Babylonian Chronology“, *Just in Time. Proceedings of the International Colloquium on Ancient Near Eastern Chronology (2nd Millennium BC). Ghent 7-9 July 2000* (= *Akadica* 119-120), Bruxelles, 2000a, str. 181.

⁷⁶ Sa upotrebom ovih tablica ne slaže se Hunger, P. J. „Uses of Enuma Anu Enlil for Chronology“, *Just in Time, Akkadica* 119-20, 2000, str. 155-58. Detaljnije o starim pomračenjima u omenima Banjević, B, „Ancient eclipses and the Fall of Babylon“, *Akkadica* 126/2, 2005, 169-193.

⁷⁷ Huber, P. J, Sachs, A, Stol, M, Whiting, R. M, Leichty, E, Walker, C. B. F, Van Driel, G, 1982: *Astronomical Dating of Babylon I and Ur III*

je primetio ekstremnu retkost parova pomračenja koji odgovara gornjem opisu. Mi smo našli samo tri para pomračenja između 1600. i 1490. p. n. e: 1547. p. n. e, 1532. p. n. e. i 1508. p. n. e. Par pomračenja iz godine 1532. p. n. e. daje veoma kasni početak godine; mesečevo pomračenje iz 1532. p. n. e. počinje kasno oko 5:50 popodne i završava posle zalaska Sunca. Sunčevo pomračenje iz 1508. p. n. e. je relativno male magnitute, $M=0.41$, i daje rani početak godine. Prema 8-godišnjem ciklusu Venere ovi datumi dolaze u obzir. Kao što vidimo iz donje tablice najbolje odgovara 1547. p. n. e.

Datum sun.p.	M1*	Datum mes. p.	M2
-1546.02.15	0.80-0.93	-1546.02.01	0.25
-1531.04.29	0.44	-1531.04.14	0.81
-1507.12.26	0.41	-1507.12.10	-0.11**

Tabela 1

*M1-Magnituda sunčevog pomračenja zavisno od nesigurnosti izračunavanja za taj period koja iznosi do 50 minuta, M2-Magnituda mesečevog pomračenja. ** Pomračenje je bilo penumbralno što je slučaj kada nije ni totalno ni delimično, nego se stvara spoljašnja senka oko mesečevog kruga. Iako je Hunger izrazio veliku sumnju u upotrebu EAE za hronologiju, mi smo mišljenja da se neke tablice mogu uzeti kao izvori stvarnih događaja jer je verovatnoća poklapanja meseca pomračenja i osmogodišnjeg ciklusa Venere isuviše mala da bi bila slučajna.

Sunčevo pomračenje u Asuru

Sunčevo pomračenje u Asuru desilo se za vreme vladavine Naram-Sina i bilo je pomenuto u godini eponima Puzur-Ištara u Mari eponim hronici (MEC). Prema Veenhofu⁷⁸ ono je došlo

(=Monographic Journals of the Near East, Occ. Papers 1/4), Malibu, 1982, 40.

⁷⁸ Veenhof, op. cit, 2000, str. 149.

jednu godinu posle rođenja Šamši-Adada. Sva sunčeva pomračenja magnitude veće od 0.8, od 1850. do 1750. p. n. e. su izračunata (Tabela 2). Greška prilikom izračunavanja delta T (vreme pomeranja pomračenja zbog usporavanja Zemljine rotacije) za ovaj period iznosi 50 minuta.

Datum	Assur (M*) $\Delta T_1 = \Delta T - 3000 \text{ s}$	ΔT	Assur $\Delta T_1 = \Delta T + 3000 \text{ s}$
-1837.03.24	0.91	0.93	0.93
-1832.06.24	0.96	0.99	0.96
-1807.08.16	0.89	0.88	0.82
-1803.11.28	ne vidi se	0.95	0.86
-1790.09.07	0.88	0.92	0.92
-1763.10.08	0.770	0.81	0.93

Tabela 2

* Magnituda pomračenja je procenat kojim Mesec pokriva Sunčev disk. Što je ona veća to je veće pomračenje. Ako je pomračenje veće od 0.9 ili 1 to se zove skoro totalno ili totalno pomračenje Sunca. U ovom slučaju manja pomračenja sigurno nisu beležena u Asuru i Vavilonu.

U Aššuru, godine su imenovane prema eponimima, *limum*. Novi eponim je biran u Aššuru žrebom, tako da je bilo nemoguće znati unapred ime novog eponima u Kanešu, pošto je informacija morala da putuje u Anadoliju. Bio je običaj da se za vreme prvih meseci godine datumi u Kanešu odnose na ime prethodnog eponima: *limum ša qāti* PN, „eponim koji sledi PN“. Mi nalazimo pominjanje *ša qāti* eponima za vreme prva 4 meseca godine. Važno je da je pritom korišćen sunčani kalendar a ne mesečev. Eponim je igrao važnu ulogu u gradskoj administraciji u okviru gradskog zavoda ili *bēt limim* tj. *bēt ālim*. Tamo je on

bio uključen u trgovinu na daljinu, prikupljanje taksi i naplaćivanje globa. Prema broju eponima su sastavljane asirske liste vladara.

Poslednje deкаде 7 tablica koje sadrže liste eponima Aššura su identifikovane i objavljene pod nazivom „Kūltepe Eponym List (KEL)“; one pokrivaju 19. i 18. vek p. n. e. „Mari Eponim Hronika (MEC)“, takođe nazvana i „Mari asirijska hronika“, poznata je po nekoliko fragmenata nađenih u Mari palati i datirana je u vreme vladavine Šamši-Adada (kralj Aššura po SH 1808-1776. p. n. e), dajući posle imena svakog eponima važne događaje te godine i vladara na početku njegove vladavine. Najnovija rekonstrukcija svih ovih lista data je u Barjamovic *et al.* (2012)⁷⁹. Za eponime u listi korist ćemo njihov relativan broj od početka liste (REL). Prema toj listi Šamši-Adad I je rođen u godini REL 126 (1847. p. n. e), a umro u godini REL 197 (1776 p. n. e). Prema REL od pomračenja (REL 127) do smrti prošlo je tačno 70 godina. Međutim u ovoj listi se mogu dodati još dva eponima posle REL 183 i posle REL 193.⁸⁰ Nije sigurna ni identifikacija REL 179 (Ennam-Aššur) jer se vide samo počeci imena Ani-x-x. U svojoj najnovijoj rekonstrukciji Veenhof⁸¹ daje 2 imena više od REL liste. U svakom slučaju u prostoru između fragmenata C i D, MEC hronike nedostaju još neka imena. Ako bi za pomračenje uzeli 1838. p. n. e. i računali za smrt Šamši-Adada 8 godina manje od 1776/5. p. n. e. (zbog 8-godišnjeg Venerinog ciklusa) tj. 1768/7. p. n. e. imali bismo 71

⁷⁹ Barjamovic, G, Hertel, T. & Larsen, M. T., *Ups and Downs at Kanesh. Chronology, History and Society in the Old Assyrian Period*, Old Assyrian Archives, Studies 5, PIHANS 120, Leiden, 2012; http://cdli.ox.ac.uk/wiki/doku.php?id=list_of_old_assyrian_limmu_officials.

⁸⁰ Kolinski, R, „The Mari Eponym Chronicle. Reconstruction of the Lay-Out of the Text and the Placement of Fragment C“, *Anatolica* XLI, 2015, str. 72-73.

⁸¹ Veenhof, K. R: The Old Assyrian List of Year Eponyms. Corrections, Additions and Chronology, *NABU* 2007/49, str. 58-62.

godinu života što bi bilo moguće za SH II, ali ne bi odgovaralo pomračenju Sunca iz 1547. p. n. e.⁸² Ako uzmemo 1833. p. n. e. tada je smrt Šamši-Adada I bila 1760. p. n. e. sa životom od 74 godine. U tom slučaju je pomeranje u odnosu na SH 16 godina. U slučaju da je pomeranje 48 godina u odnosu na SH tada bi najviše odgovaralo pomračenje iz 1804. p. n. e. Ako uzmemo da je Šamši-Adad umro 1728/7 (počeo je da vlada 1761/60. p. n. e) tada prema listi eponima treba da protekne 76 ili 77 godina od rođenja Šamši-Adada. Dok sve liste ne budu kompletne ne možemo utvrditi da li je bilo više eponima od 71(73).

Vavilonska hronologija ranog kasitskog perioda

Ako uzmemo u obzir najnovija otkrića u gradu Tell Muhamma-du možemo rekonstruisati rani deo kasitske istorije u Vavilonu. Kasiti su narod koji je prodro u Vaviloniju za vreme vladavine kralja Samsuiline iz Prve dinastije Vavilona u njegovoj 9. godini vladavine. Nakon što su Hetiti osvojili Vavilon 1595. p. n. e. (SH) u njemu su se naselili Kasiti nakon što su ga Hetiti napustili. Godina kasitske nove ere je godina obnavljanja Vavilona i po njoj su zapisivane godine svih događaja kasitske ere. Na osnovu rekonstrukcije koju je dao Boese⁸³ može se zaključiti sledeće:

1. Redosled vladara ranog kasitskog perioda je sledeći:

Urzigurumaš

Hurbazum (Hurdutum)/Harbašipak (^mhar'-ba-(x)-x') (sloj III Tell Muhammada)⁸⁴

⁸² Za dve godine se razlikuje datum smrti kod Janssen, T, „A New Proposal for Dating the Fall of Babylon“, *NABU*/19, 2014, 29-30. On uzima da je Šamši-Adad rođen 1839. p. n. e., a umro 1766. p. n. e. On se pritom za godine života poziva na Veenhofa (2007), op.cit. 60.

⁸³ Boese, J, „‘Harbašipak’, ‘Tiptakzi’ und die Chronologie der älteren Kassitenzeit“, *Zeitschrift für Assyriologie*, 98, 2008, str. 201-210.

⁸⁴ Ovo ime se može čitati i Hurdutum ili Hurbah kako je navedeno u drugoj

Šipta'ulzi/Tiptakzi (^m 'x-ib-x'-[f(x)]- 'x-x') (sloj II Tell Muhammada)

X (verovatno Agum II Kakrime sin Urzigurumaša prema njegovom natpisu)⁸⁵

Burnaburiaš

2. Između osvajanja Vavilona i njegovog obnavljanja protekao je kratak period minimum 1 godina (A).

3. Jedan natpis iz Tell Muhammada iz 37. godine vavilonske nove ere pominje kralja Šipta'ulzija, koji bio živ u 36. godini.

4. Polazeći od ove fiksne tačke moramo pretpostaviti do kraja još jedan deo vladavine Šipta'ulzija (B).

5. Naslednik X (Agum II ?) takođe je vladao izvestan broj godina C.

Hurbazum se pominje u godišnjoj formuli bez navođenja godine ere samo sa opisom događaja za tu godinu, a pošto je nađen u starijem sloju III Tell Muhammada mora se pretpostaviti da je vladao 1 generaciju pre Šipta'ulzija. Moguće je da se posle njega brojanje godina promenilo iako je ostao i stari sistem datiranja. Varijante imena su date na osnovu tragova (u zagradi) iako je čitanje imena Harbašipak i Tiptakzi veoma sumnjivo.⁸⁶ Zato je Boese pretpostavio da su u pitanju isti vladari.

godišnjoj formuli iz sloja II Tell Muhammada gde se govori o pobuni sina Hurbaha koji se pobunio protiv kralja, ali ostaci imena u zagradi koja su iz vavilonske liste kraljeva ne moraju se sigurno poklopiti sa gore navedenim imenima. Vidi Brinkman, J. A., *The Seventh and Eights Kings of the Kassite Dynasty*, Note 20, NABU 1 (mars), 2014, str. 31-32.

⁸⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Early_Kassite_rulers. Ovaj redosled za Aguma II je sumnjiv jer se njegovo ime ne može pročitati iz Vavilonske liste kraljeva. U Sinhronističkoj listi kraljeva može se pročitati samo trag njegovog nadimka 'Kakrime'.

⁸⁶ Brinkman, J. A., „A Chronology of the Kassite Dynasty“. *Materials for the Study of Kassite History, Vol. I (MSKH I)*. Oriental Institute of the University of Chicago, 1976, str. 9–11.

Zbir $A + 36 + B + C$ čija je početna tačka godina početka vladavine Burnaburiaša I daće nam godinu kraja Vavilona. Ovaj račun je samo približan, ali nam može dati donju i gornju granicu u kojoj se taj događaj zbio. Iz asirske liste kraljeva možemo da dobijemo prvu godinu vladavine Enlil-nasira II, 1430. p. n. e.⁸⁷ Za njegova dva prethodnika nema podataka, ali se zna da su vladali 20-30 godina (prosek vladavina asirskih vladara je oko 16 godina). Pre njih su vladali Aššur-šaduni (1 mesec), Nur-ili (12 godina) i Enlil-nasir (13 godina) što u zbiru daje 1485/1475. p. n. e. Prethodnik Puzur-Aššur III vladao je 14 ili 24 godine pa je početak njegove vladavine 1509/1489. p. n. e. Znamo da je Burnaburiaš I bio savremenik Puzur-Aššura III na osnovu sporazuma koji su potpisali.⁸⁸ Znači on je najkasnije počeo da vlada oko 1476. p. n. e. Prosek vladavina vavilonskih kraljeva prema listi kraljeva je $576 / 36 = 16$. Ako uzmemo da je $A = 1$, $B = 1$ i $C = 16$ imaćemo pad Vavilona $1476 + 54 = 1530$. p. n. e. Takođe možemo da zaključimo iz liste vavilonskih vladara da je najviše 6 generacija vladalo pre 1350. p. n. e. do Burnaburiaša I tako da on nije umro kasnije od 1470. p. n. e. Ako je prosek vladavina 16 godina tada je on počeo da vlada najranije 1486. p. n. e. Ako uzmemo $B = 8$ (polovina prosečne vladavine), tada imamo iz gornje jednačine $1486 + 1 + 16 + 8 + 36 = 1547$. p. n. e. Znači pad Vavilona je morao biti 1539 ± 8 p. n. e. Tada imamo nekoliko mogućnosti za kraj Vavilona, a to su prema Venerinom ciklusu godine 1531. p. n. e., 1539. p. n. e. i 1547. p. n. e. Mi bismo uzeli ovu poslednju godinu jer ona odgovara pomračenju Sunca iz Tabele 1. Našu hronologiju koja odgovara padu Vavilona 1547. p. n. e. nazvaćemo NNH, što znači da će svi datumi SH biti pomereni prema našoj eri 48 godina.

⁸⁷ Ako uzmemo da je Ninurta-Apil-Ekur vladao 13 umesto 3 godine prema jednoj verziji Asirske kraljevske liste (1192-1180. p. n. e). Za vreme njegove vladavine bilo je najmanje 11 eponima. Vidi za 1420. p. n. e. Boese, J, op. cit. str. 206, n. 19.

⁸⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Burnaburiash_I

Asirska lista kraljeva

Prema rekonstrukciji 'Distanzangaben' Reade je pretpostavio da su Aššur-Rabi I i Aššur-nadin-ahhe I vladali 30 godina zajedno.^{89,90} Prema tvrđenju Šalmanesera 580 godina je prošlo između njega i Šamši-Adada I. Prema Esarhaddonu 580 (ova cifra je zaokružena) ili 586 godina je prošlo između njegove rekonstrukcije hrama u Ašuru i Šalmanesera što daje $679 + 586 = 1265$. p. n. e. Ako znamo da je 6 vladara, koji su vladali manje od 1 godine (*tuppišu*), vladalo prema Šalmaneseru 96 godina (16 godina je prosek vladavina 45 asirskih i 36 vavilonskih vladara)⁹¹ tada računamo da je on ostalim vladarima dodelio 484 godine. Ako te godine dodamo na 1265 dobijamo 1749-1717. p. n. e. za vladavinu Šamši-Adada. Postoji i navod Tiglatpilesera I (1114-1076.p. n. e) koji kaže da je između vladavine Ašurdana i početka vladavine Šamši-Adada I prošla 641 godina. Ako dodelimo 96 godina 6 vladara kao gore tada će ostati 545 godina.⁹² Pri tome on u ovu cifru nije računao Šamši-Adada; tada imamo $1179 + 545 = 1724$. p. n. e. tj. 1757. p. n. e. za početak vladavine Šamši-Adada. Možemo da računamo i na drugi način kao što je predložio Na'aman. Pošto je natpis iz 6. godine Tiglatpilesera I, tada dobijamo zbir $1109 + 641 = 1750$, i 1750-1718 za vladavinu Šamši-Adada I.⁹³ Ako uzmemo navod

⁸⁹ 'Distanzangaben' označava rastojanja u godinama koja su davali pojedini vladari u odnosu na svoje prethodnike.

⁹⁰ Reade, J. E, „Assyrian King Lists, the Royal Tombs of Ur, and Indus Origins“, *JNES* 60, str. 4-5.

⁹¹ Tukulti-Ninurta je tvrdio da je od njega do Ilošume prošlo 720 godina, a to je tačno 45 vladara koji su vladali 16 godina u proseku. Istovremeno za 36 vavilonskih vladara imamo 576 godina što opet daje 16 godina u proseku. Idem.

⁹² Idem.

⁹³ Nadav, N, „Statements of Time-Spans by Babylonian and Assyrian Kings and Mesopotamian Chronology“, *Iraq* 46/2, 1984, str. 115-123.

Esarhaddon da je od Šalmanasera do Šamši-Adada prošlo 434 godine, što je verovatno greška za jednu cifru 60 imaćemo 494 godine tj. $1265 + 494 = 1759$. p. n. e. za početak Šamši-Adada. Pri tome ako uzmemo da je 1749. godina Šalmanasera podrazumevala 14 godina za vladavinu Puzur-Ašura III, a ne 24 kao u druge dve asirske liste kraljeva tada su ova dva navoda identična. Podrazumeva se da je Ašurdan vladao 36 godina (1168-1133), a ne 46 koliko mu dodeljuju druge liste, a Ninurta-Apil-Ekur 13 godina, a ne 3 kao u drugoj varijanti.⁹⁴ Ako uzmemo hronologiju asirskih kraljeva prema Brinkmanu i 30 godina za dve nepoznate vladavine tada ćemo imati 1767-1735. p. n. e, pri čemu on dodeljuje 46 godina vladavini Ašurdana (1179-1134).⁹⁵ Druga varijanta bi bila 1757. p. n. e. ako je Ašurdan vladao 36 godina. U prvom slučaju mogli bi da smanjimo dve nepoznate vladavine za 7 godina da bi došli do 1760. p. n. e. kolika je naša godina za smrt Šamši-Adada I. Možemo da uzmemo da je sin Šamši-Adada I, Išme-Dagan vladao samo 13 godina kada se poslednji put pominje prema istorijskim podacima umesto 40 koliko mu dodeljuju asirske liste kraljeva.⁹⁶ Prema fragmentu kraljevske liste koji nije iz glavnih listi postoje bar 3 naslednika Išme-Dagana I: Mut-Aškur, Remu-

⁹⁴ Nassouhi kraljevska lista dodeljuje mu 13 godina za razliku od ostale 2 liste kraljeva koje mu dodeljuju 3 godine. Poznato je bar 10 eponima iz njegove vladavine. Vidi <https://en.wikipedia.org/wiki/Ninurta-apal-Ekur>. Nassouhi kraljevska lista dodeljuje Ašurdanu $26+X$ godina, pri čemu je verovatnija 36 jer nema prostora za 4 cifre desetice (klinastim pismom). Osim toga zbir godina 13 i 36 iz prve liste jednak je zbiru 3 i 46 iz druge dve liste. Vidi Hagens, G. „The Assyrian King List and Chronology: a Critique“, *Orientalia* 74/1, 2005, str. 28.

⁹⁵ Brinkman, J. A. „Mesopotamian Chronology of the Historical period“, in A. L. Oppenheim, *Ancient Mesopotamia*, (rev. ed), Chicago, 1977, str. 335-348.

⁹⁶ Veenhof, K. R., „Eponyms of the Later Old Assyrian Period and Mari Chronology“, *MARI* 4, 1985, str. 213.

[x] i verovatno Asinum jer ga kao poraženog potomka Šamši-Adada pominje guverner Aššura Puzur-Sin u svome natpisu.⁹⁷ Moguće je da je Išme-Dagan I vladao do svoje 13 godine, a njegovi naslednici u Aššuru ostatak godina do 40.⁹⁸ Iz ovoga se može zaključiti da su rastojanja u godinama koja su davali asirski vladari za svoje prethodnike nepouzdana, ali se na osnovu godina iz asirskih kraljevskih lista može ipak doći do nekog približnog rezultata.

Datiranje starih dokumenata pomoću godišnjih formula (year date)

Postoji dva načina datiranja dokumenta u staroj Mesopotamiji 3. milenijuma p. n. e. Jedan je bio brojanje godina prema vladaru, a drugi imenovanje godine po nekom značajnom događaju te godine. U Lagašu je datiranje bilo dvostruko. Na primer:

‘Kada je Šunialdugud, njegov sin, kupio polje Gelugal od Lummatura, njegova teritorija je bila podeljena (Godina) 4.’⁹⁹

Kako se u tekstu pominje ime Eanatumovog sina to se ova godina može pripisati Eanatumu.

Lagaš je drevni grad koji se nalazi severozapadno od raskrsnice reka Eufrata i Tigra i istočno od Uruka oko 22 kilometra istočno od modernog grada Aš Šatrah u Iraku. Lagaš (moderni Al Hiba) je bio jedan od najstarijih gradova drevnog Bliskog istoka. Drevno nalazište Nina (moderni Surghul) je oko 10 km daleko i označava južnu granicu države. U blizini se nalazi Girsu (moderni Telloh), oko 25 km severozapadno od Lagaša, i bio je

⁹⁷ Reade, J. E, op. cit, 6.

⁹⁸ Postoji 17 godišnjih formula za Išme-Dagana I što bi mu produžilo vladavinu za još 4 godine, ali nije sigurno da li su neke godišnje formule bile iz istih godina. Vidi http://cdli.ox.ac.uk/wiki/doku.php?id=year_names_ishme-dagan.

⁹⁹ Sallaberger, W, Schrakamp, I (ed), op. cit, str. 35.

verski centar države Lagaš. Glavni hram Lagaša je E-Ninnu i posvećen je bogu Ningirsu. Od natpisa koji se nalaze u Girsu kao što su Gudeini cilindri, čini se da je Lagaš bio važan sumerski grad krajem 3. milenijuma p. n. e. Bilo je u to vreme kada su vladali nezavisni kraljevi, Ur-Nanše i njegovi naslednici, koji su bili angažovani u takmičenju sa Elamljanima na istoku i kraljevima „Kiengir“ i Kiša na severu. Neki od ranijih radova pre akadskog osvajanja su takođe izuzetno zanimljivi, posebno Eanatumova Stela lešinara i Entemenina odlična srebrna vaza ukrašene Ningirsuovom svetom životinjom Anzu: orao sa glavom lava sa raširenim krilima, koji hvata lava u svakoj kandži. Sa akademskim osvajanjem Lagaš je izgubio svoju nezavisnost, svoje vladare ili ensije i postaje vazal Sargona Akademskog i njegovih naslednika; ali Lagaš nastavlja da bude grad velikog značaja i iznad svega, centar umetničkog razvoja. Nakon kolapsa Sargonove države, Lagaš je ponovo procvetao pod njegovim nezavisnim kraljevima (ensi), Ur-Bauom i Gudeom, i imao je opsežne komercijalne komunikacije sa udaljenim krajevima. Prema njegovim podacima, Gudea je doneo kedrove iz Amanusa i Libanskih planina u Siriji, diorite iz istočne Arabije, bakar i zlato iz centralne i južne Arabije, dok su njegove snage bile angažovane u borbi sa Elamom na istoku. Njegova je posebno era umetničkog razvoja. Čak imamo prilično dobru predstavu o tome kako je Gudea izgledao, pošto je smestio u hramovima širom njegovog grada mnoštvo statua ili idola koje ga opisuju sa živim realizmom. U vreme Gudee, glavni grad Lagaša je zapravo u Girsu. Kraljevstvo pokriva površinu od oko 1.600 kvadratnih kilometara. Ono sadrži 17 većih gradova, osam okružnih glavnih gradova i brojna sela (oko 40 poznatih po imenu). Prema jednoj proceni, Lagaš je najveći grad na svetu od o. 2075. do 2030. p. n. e. Ubrzo nakon vremena Gudee, Lagaš apsorbuje Ur III kao jednu od svojih glavnih pokrajina.¹⁰⁰

¹⁰⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Lagash>

U donjoj tablici date su generacije vladara Lagaša kao i njihovog glavnog suparnika iz Umme po kojima se može približno odrediti dužina trajanja predsargonskog perioda. Kako postoje mnogi sinhronizmi između vladara to možemo odrediti i približno dužinu generacija.

Generacije	Godine	Vladari Lagaša	Vladari Umme	Godine	Generacije
1		Ur-nanše	Pabilgaltuk		1
2		Akurgal (sin)	Ninta (Uš)		2
3		Eanatum	Enakale	8	3
3	4+X	Enanatum I	Urlumma	15	4
4 5 (?)	19, 27+X(?)	Enmetena	IlGeššakidu	12	5
		Enanatum	EdinMeanedu	4	6
		II(sin)	u	6/7	6(?)
				32	7
5	5(6,7?)	Enentarzi	Ušurdu	9	8
6	7	Lugalanda	U'u		8(?)
7	10	Urukagina	Lugazagesi	16/25	9
7=140 god.	46+X			114/112+X	9=180 god.

Tabela 3

Iz gornje tabele se vidi da je prosek ukupnog trajanja generacija 160 godina. Ako se uzme da je Lugalzagesi iz Umme osvojio ceo Sumer i njegova vladavina bila jedna od najdužih možemo uzeti da je Umma trajala oko 175 godina ($7 * 25$ po generaciji) tj. pala je pod vlast Akada oko 2300. p. n. e. (SH). Za Lagaš možemo uzeti da je trajao od 2475. do 2315. p. n. e. (vidi napred

analizu Lugalzagesijeve i Sargonove vladavine). Pošto je za hronologiju bitno pogledajmo pregled nekih dokumenata koje su ostavili njegovi vladari.

Ur-nanše sin Gunidu – pošto nema administrativnih i pravnih tekstova njegova vladavina ne može da se odredi precizno. On je ostavio preko 40 natpisa sa velikim opsegom programa gradnje. Zna se i da je imao osmoro dece.¹⁰¹ To govori o njegovoj dugoj vladavini. Možemo uzeti da je vladao oko 30 godina. Akurgal – sin prethodnog. Nema administrativnih tekstova. Imao je samo 2 sina. Njegov savremenik Ninta iz Umme vladao je i u vreme njegovog prethodnika Ur-nanše i naslednika Eanatuma. To govori o kratkoj vladavini ne više od 10 godina. Eanatum – sin prethodnog. On je vodio ratne kampanje daleko prema severu. Nađeni su natpisi i u Kišu. Postoji 14 natpisa o njegovim delima. Osvojio je gradove Ur, Nippur Akšak (vladar Zuzu), Larsu i Uruk, tako da se proglasio vladarem celog Sumera. To govori o njegovoj dugoj vladavini. Pretpostavićemo da je vladao 30 godina. Enanatum I njegov brat ostavio je veoma malo dokumenata. Na osnovu jedine godišnje formule možemo zaključiti da nije vladao više od 15 godina. Entemena (Enmetena) – iz njegovog vremena ima dosta dokumenata. Inače je savremenik Lugal-kiniše-dudua iz Uruka II sa kojim je ratovao protiv Umme (RIME 1.09.05.03).¹⁰² Na osnovu poslednje godine koja je zapisana može se tvrditi da je vladao oko 30 godina. Enanatum II je bio savremenik tri vladara Umme tako da je verovatno vladao duže vreme. Iako iz njegovog vremena nema datiranih dokumenata on je verovatno vladao oko 20 godina. Za poslednja 3 vladara imamo godine vladavine pa bi šema izgledala ovako:

¹⁰¹ Sallaberger, W, Schrakamp, I (ed), op. cit, str. 68.

¹⁰² Frayne, D. R., *Presargonic Period (2700-2350 BC)* (Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods 1). Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2007.

Ime vladara	Godine vladavine(+/-30)
Ur-nanše	2475
Akurgal	2445
Eanatum	2435
Enanatum I	2405
Entemena	2390
Enanatum II	2360
Enentarzi	2338
Lugalanda	2331
Urukagina	2324-2315

Tabela 4

Najviše dokumenata koji su datirani imamo iz vremena Urukagine. Oni su značajni zbog određivanja vladavine Lugalzagesija i pada Lagaša. Iz njih se može zaključiti sledeće:

Urukagina L 3 kraj kontakata sa gradovima u Sumeru, kraj kontakta sa Elamom (u Iranu).

Urukagina L 4 Enšakušana iz Uruka je prvi put opsedao Girsu

Urukagina L 5 Enšakušana iz Uruka je drugi put opsedao Girsu

Urukagina L 5 poslednje datiranje Lagaša u Girsu dokumentima

Urukagina L 6 Enšakušana iz Uruka je treći put opsedao Girsu

Urukagina L 7 Urukagina je još uvek „kralj Lagaša“

Urukagina L 7/8 Urukaginu je porazio Lugalzagesi, Lagaš je osvojio Lugalzagesi, Urukagina „kralj Girsu“

Urukagina L 10 poslednji datirani dokument iz Girsua

U godini 7. Lugalzagesi je držao kontrolu nad Urukom prema tekstovima iz zemlje Zabalam, te je morala biti posle 6. godine Urukagine kada je Enšakušana opsedao Girsu. Tokom ove godine Uruk je još bio u rukama Enšakušane. Urukagina je bio potom, u njegovoj 7. ili 8. godini poražen od Lugalzagesija, guvernera Umme, koji je ušao sa granice Umme a nije ušao u region Uruka (prema *Urukagina Lament* Ukg 16). Kasnije je Lugalzagesi, već kralj Uruka i osvojio Adab i Nippur, uništio Lagaš i podčinio Urukaginu.¹⁰³ Iz dokumenata iz Zabalama Lugalzagesi je vladao Urukom, Adabom i Nippurom u njegovoj 7. godini.

Sargon, osnivač carstva Akada, je postao jedan od najvažnijih vladara stare Mesopotamije. Njegovi natpisi daju izveštaj o njegovim osvajanjima i u kasnijem periodu on se računao kao jedan od najuspešnijih vladara. Po njegovim natpisima on je porazio Lugalzagesija iz Uruka i tako postao jedini kralj Sumera i Akada. Kakav je odnos njegove vladavine prema vladavinama Enšakušane, Urukagine i Lugalzagesija, da li je trijumf bio kasno ili rano u njegovoj vladavini još se ne može u potpunosti utvrditi. Sargon je krenuo da pokori Vaviloniju i delove Gornje Mesopotamije iz njegovog glavnog grada Akada (sada lociran blizu grada Samarre). U njegovim pobedonosnim pohodima on je sigurno profitirao od ranijih uništenja izazvanih velikim ratovima bez presedana na kraju presargonskog perioda uključujući Eblu, Mari i Nagar na severu do Uruka, Umme i Lagaša na jugu. Ovi raniji konflikti nesumnjivo su izazvali političku nestabilnost, depopulaciju i ekonomske krize. Na osnovu malog broja godišnjih formula i natpisa u Nippuru Sargonova vladavina mogla je da traje, kao što je navedeno u *USKL* (Ur III verzija SKL), 40 godina. On je verovatno dobio njegove odlučujuće pobeđe protiv Marija i Lugalzagesija iz Uruka oko 25. do 30. godine vladavine. Mnogo kasniji datum je teško mogao da dozvoli neko vreme za temeljnu organizaciju

¹⁰³ Sallaberger, W, Schrakamp, I (ed), op. cit, str. 89.

imperije. Datum pre njegove 22. godine bio bi u konfliktu sa bitkom Enšakušane protiv Akada (*TMH* 5, 81¹⁰⁴), a mnogo raniji datum (tj. godina 15) teško bi se pomirio sa evidencijom za kralja Meskigala iz Adaba. Predloženi datum za Sargona od 25. to 30. godine, može se dakle prihvatiti kao pravi početak Sargonskog perioda u Vaviloniji i Gornjoj Mesopotamiji.¹⁰⁵ Na osnovu vladavine guvernera Adaba Meskigale možemo zaključiti da je Sargon vladao manje od 55 godina tj. 40 kao što je prethodno navedeno (tabela 5):

Lugalzagesi 7. g.	Umma, Adab, Nippur, Uruk u jednoj državi	
	18 godina	Meskigala vladao X g.
Lugalzagesi 25. g.	Sargon porazio Lugalzagesija	
	15 godina	+ 15 godina
Sargon 40. g.	kraj Sargonove vladavine	
	15 godina	+ 15 godina
Maništusu 15. g.	kraj Maništusuove vladavine	
	1-2 godine	$Y < 3$
Rimuš	1-2. godina	zarobio Meskigala

Tabela 5

Iz gornje tablice možemo zaključiti da je Meskigal vladao najmanje 33 godine, a najviše 50 ($18 + 15 + 15 + 2$) jer ga je najverovatnije postavio Lugalzagesi po osvajanju Adaba. Ako bi uzeli

¹⁰⁴ *Texte und Materialien der Frau Professor Hilprecht Collection of Babylonian Antiquities im Eigentum der Universitat Jena*, 1-5. Leipzig: Hinrichs 1932-1935.

¹⁰⁵ Sallaberger, W, Schrakamp, I (ed), op. cit., str. 105.

dužu Sargonovu vladavinu tada bi ovaj period iznosio 48-65 godina što je previše za jednu vladavinu toga doba. Najverovatnije se prva polovina Sargonove vladavine poklopila sa vladavinom Lugalzagesija iz Umme pa se može uzeti da je ovaj poslednji vladao o. 2324-2300. p. n. e.

Za hronologiju sumerskog perioda važan je i datum osvajanja Eble. Njeni ostaci predstavljaju tell¹⁰⁶ koji se nalazi oko 55 km (34 mi) jugozapadno od Alepa u blizini sela Mardikh. Moguće da je bio važan centar tokom trećeg milenijuma p. n. e. i u prvoj polovini drugog milenijuma p. n. e. Njegovo otkriće pokazalo je da je Levant bio centar drevne, centralizovane civilizacije jednake Egiptu i Mesopotamiji, i odbacilo stav da su druga dva bili jedini važni centri na Bliskom istoku tokom ranog bronzanog doba. Počevši kao malo naselje u ranom bronzanom dobu (o. 3500. p. n. e), moguće da se razvilo u trgovačko carstvo, a kasnije u ekspanzivnu moć koja je nametnula svoju hegemoniju nad severnim i istočnim delom Sirije. Moguće da je uništena tokom 23. veka p. n. e. Ona je onda obnovljena i pominje se u evidenciji Treće dinastije Ura. Druga Ebila je nastavak prve, pod vladom nove dinastije. Ona je uništena na kraju trećeg milenijuma p. n. e. koja je otvorila put za amorejska plemena da se nasele u grad, formiranjem treće Eble. Treće kraljevstvo je cvetalo kao trgovinski centar; postalo je predmet i saveznik Jamhada (moderni Aleppo) do njegovog konačnog uništenja od strane hetitskog kralja Mursilija I o. 1600. p. n. e. Moguće da je zadržalo prosperitet kroz ogromne trgovačke mreže. Predmeti iz Sumera, Kipra, Egipta sve do Afganistana su pronađeni u palati u gradu. Kraljevstvo je imalo svoj jezik, eblaitski i političku organizaciju. Verovatno je imalo karakteristike različite od sumerskog modela. Žene su uživale poseban status i kraljica je

¹⁰⁶ Tell je jedno veštačko brdo koje su stvarale mnoge generacije ljudi živeći i ponovo gradeći na istom mestu. Vremenom nivo brda raste formirajući nasip: [https://en.wikipedia.org/wiki/Tell_\(archaeology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Tell_(archaeology))

imala veliki uticaj u državnim i verskim poslovima. Panteon bogova je uglavnom severno-semitski i uključena su božanstva ekskluzivno iz Eble. Grad je iskopan početkom 1964. godine, a postao je poznat po Ebla tablicama, arhivi od oko 20.000 tablica klinastog pisma koje su tamo zatekli, iz o. 2350. p. n. e. Pisana kako sumerskim tako i eblaitskim pomoću klinastog pisma, arhiva dozvoljava bolje razumevanje sumerskog jezika i snabdeva važnim informacijama o političkoj organizaciji i društvenim običajima Levanta sredinom III milenijuma pre nove ere.

Iz poslednjih godina pre uništenja prvog kraljevstva u Ebli ostale su godišnje formule vladara sa zapisima iz događaja u Mesopotamiji. Prvo je navedeno ime vezira, a u zagradi ime kralja.

Ibrium 3 (Išar Damu 3)	Kiš poražen
Ibrium 5 (Išar Damu 5)	Kiš poražen, Akšak poražen
Ibrium 10 (Išar Damu 10)	Kiš poražen
Ibrium 12 (Išar Damu 12)	Kiš poražen, Akad poražen (?)
Ibbi Zikir 5 (Išar Damu 23)	Adab osvojen
Ibbi Zikir 17 (Išar Damu 35)	Ebla uništena

Tabela 6

Za Enšakušanu se zna da je osvojio Akšak i Kiš iz njegovog natpisa:

‘On (= Enšakušana) uništio je Kiš, uzeo je Enbieštara, kralja Kiša, kao zarobljenika. Ljudi Akšaka, ljudi Kiša, grad je bio takođe uništen [...]’,¹⁰⁷

Takođe se u jednom natpisu pominje da je osvojio Akad.¹⁰⁸ To bi moglo da bude 3, 5, 10 ili 12 godine kralja Eble Išar Damua.

¹⁰⁷ Sallaberger, W, Schrakamp, I (ed), op. cit, str. 97.

¹⁰⁸ *Year when Enshakushana defeated Akkad*. Natpis sa godinom Enšakušane pronađen je u Akadu tako da postoji sumnja da li je on u stvari osnivač Akada. To mora da se desilo ili na početku vladavine Sargona ili pre prve godine Lugalzagesija. Vidi van de Mieroop, *Cuneiform Texts and Writing of History*, Routledge, 1999, str. 74-5.

Adab je osvojio Lugalzagesi između svoje 2. i 7. godine kada se pojavljuje u natpisu. Prema gornjoj tabeli Ebla je uništena 12 godina nakon osvajanja Adaba tj. između 14. i 19. godine Lugalzagesija. To bi prema našem računu bilo između 2310. i 2305. p. n. e. Prema natpisima iz Nippura Sargonova vladavina morala je da počne najkasnije do 2. godine Lugalzagesija. Nakon najviše 5 godina Lugalzagesi je osvojio Nippur, i posle najmanje 18 godina porazio ga je Sargon.

Dokumenti iz zadnje 3 ili 4 godine pre uništenja Eble ukazuju na darove za kralja Kiša. On se može sigurno identifikovati kao Sargon iz Akada. Postoji sinhronizam i sa Egiptom preko nađenog natpisa faraona Pepija I (2310-2265 +/-25 ili 2321-2287)¹⁰⁹ iz prvih 30 godina njegove vladavine. Znači da svaki datum posle 2335/2290 dolazi u obzir. Sigurno je da je pad Marija bio posle pada Eble i da ga je uništio Sargon koji je ostavio natpis o tome.¹¹⁰ Zna se da je u Ebli poslednji pomenuti vladar bio Hidar iz Marija. Posle njega zabeležena je 8. godina nepoznatog vladara verovatno Iškurbara. Između njih je bio još jedan vladar Iškimari. To nam daje minimum od 10 godina posle uništenja Eble. Na to treba dodati najmanje 5 godina Sargonove vladavine što bi predstavljalo osvetu za podršku Eble Mariju u prethodnim kampanjama. Treba uzeti u obzir da je morao da porazi i Lugalzagesija u međuvremenu oko 25 godine vladavine (o. 2300 p. n. e). Znači da je do uništenja Marija došlo 15-20 godina posle Eble ili 2295-2285. p. n. e.

Sargona su nasledili sinovi Rimuš i Maništušu. Njihova vladavina zajedno je iznosila prema SKL 23 godine s time što se

¹⁰⁹ Beckerath, J. von, *Chronologie des pharaonischen Agypten. Die Zeitbestimmung der ägyptischen Geschichte von der Vorzeit bis 332 v. Chr.* (Munchner ägyptologische Studien 46). Mainz: Philipp von Zabern, 1997; Shaw, I. (ed), *The Oxford History of Ancient Egypt*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

¹¹⁰ Sallaberger, W, Schrakamp, I (ed), op. cit, str. 102.

pojedinačne vladavine razlikuju po jednu godinu. U najstarijoj verziji je redosled obrnut s time da je Maništušu vladao 15, a Rimuš 8 godina. Njihov naslednik Naram Suen vladao je prema SKL 37 ili 56 godina, a prema najstarijoj verziji USKL 54,5 godina. Ovde ćemo uzeti da je vladao 56 godina. Na ovako dugu vladavinu ukazuje niz od 4 guvernera Adaba u vreme Naram Suena. U njegovo vreme došlo je do Velike pobune. Gradovi Kiš i Uruk su se odmetnuli. Kada se to desilo ne znamo, ali je evidentno da je posle toga Naram Suen izgradio hram u kome se izražava njegova uloga kao boga (znak DIGIR ispred vladarevog imena)¹¹¹ Period u kome je Naram Suen vladao kao i njegovog naslednika Šarkališarija od 25 godina naziva se Klasičan sargonski period. Vladavinu Šarkališarija karakteriše odmetanje nekih gradova kao i anarhija posle njegove smrti. Guverner Lagaša Puzur Mama osamostalio se u vreme anarhije koja je trajala 3 godine.

Nakon anarhije u Akadu su vladali još dva kralja Dudu i Šu Durul, ali se klasično carstvo svelo na malu površinu Adab na jugu, do Braka i Titriš Höjüka na severozapadu. Tu spadaju i Kiš, Nippur i Ešnuna.

Guti

Sledeći u SKL se pominju Guti. Guti ili Quti, takođe poznati po nazivu Gutijanci ili Gutejanci, bili su nomadski narod sa Zagros planina (na granici modernog Irana i Iraka) u starim vremenima. Njihova domovina poznata je kao Gutium (sumerski *Gu-tu-um^{ki}* ili *Gu-ti-um^{ki}*).¹¹² Guti su često smatrani prethodnicima modernih Kurda. Konflikt između naroda Guta i Akadskog carstva često je povezivan sa propašću imperije krajem trećeg milenijuma p. n. e. Guti su zatim preplavili južnu Mesopotamiju i оформili dinastiju u Sumeru. Sumerska kraljevska lista ukazuje da su Guti vladali Sumerom nekoliko generacija posle pada Akadskog carstva.

¹¹¹ Op. cit, str. 109.

¹¹² https://en.wikipedia.org/wiki/Gutian_people

Problem hronologije Guta je glavni problem u određivanju hronologije celog Sumera. Kao što smo ranije napomenuli postoji relativno tačno utvrđena hronologija do početka pete dinastije iz Uruka pod Utu-hengalom koja je porazila Gute o. 2111. p. n. e. (SH). U različitim verzijama SKL daje se vladavini Guta od 25 do 125 godina s tim što najstarija verzija USKL daje $45 + X$ godina, gde je X maksimalno 10 godina. Prema W.W. Hallo možemo zaključiti sledeće: „Tako postoji značajno poklapanje u podacima 5 glavnih gradova-država (tj. Akad, Umma, Lagaš, Uruk i Ur), koji svi ukazuju na interval od oko 40 godina između smrti Šarkališarija i uzdizanja Urnamua kao vladara Sumera i Akada. Zato bi se moglo pretpostaviti da su 5 poslednjih vladara Akada bili savremenici sa 4. i 5. dinastijom Uruka, Ur-Bau dinastijom iz Lagaša, i visokom sveštenicom Ura Enannepadom, kao i sa Gutijском erom od 25-35 godina u Ummi ili nekom drugom nalazištu. U isti interval vremena možemo smestiti poslednjih 12 gutijskih vladara (br. 10-21) koji su, prema SKL vladali 38 godina. Raniji gutijski vladari (br. 1-9), sa njihovim neobičnim imenima, moraju se shvatiti kao povratak nazad ka početku vladavine Naramsuena. Za hronološku upotrebu gutijski period bi mogao da bude interval između vladavine Šarkališarija iz Akada i Urnamua iz Ura koji je trajao 4-5 decada bez jake političke i socijalne vlasti. U Susa verziji SKL sačuvano je zaista pamćenje na minimalan gutijski interregnum u kome ima prostora za samo nekoliko vladara i daje njihov totalni zbir od svega 25 godina.“¹¹³ Steinkeller periodu Guta dodeljuje oko 100 godina. On se oslanja uglavnom na USKL verziju kraljevske liste.¹¹⁴ Njegovi argumenti su sledeći:

1) Kasni Akad je pratilo najmanje šest kraljeva Guta sa 33 godine vladavine pod rubrikom Ummanum (akadski *ummānum* „armija“).

¹¹³ Hallo, W. W. „Gutium“. *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 3: 1957-1971, str. 714.

¹¹⁴ Steinkeller, P. „The Gutian Period in Chronological Perspective“ u Sallaberger, W, Schrakamp, I (ed), str. 281-289.

2) Posle prekida od verovatno 5 redova, Ummanum prati nepoznata dinastija iz Adaba sa najmanje 4 kralja. Poslednji red pominje Tirigana sa vladavinom od 40 dana koji se slaže sa poslednjim redom SKL-ove dinastije Gutiuma. Ukupna dužina obe dinastije iznosi najmanje $45 + X$ godina, podrazumevajući minimalno jednu godinu za svakog vladara u izgubljenim redovima.

3) Veoma malo imena se može uporediti sa onima koje su pomenute u SKL. Od kada je pronađena godišnja formula iz Adaba koja govori da je Šudurul poslednji vladar Akada vladao Adabom najmanje na početku svoje vladavine, Steinkeller zaključuje da je dinastija Gutiuma morala da počne posle poslednjeg vladara Akada pa računa gutijski period oko 100 godina tj. 39 (kasni Akad: Dudu i Šudurul; paralelno sa 30 godina Uruka IV) + 45 godina (Ummanum i Adab) + o. 10 godina (vladavina kraljeva u izgubljenim redovima Ummanuma i Ada) + 7 godina (Uruk V).

4) Hallov niz *en* sveštenica Nanne iz Ura je baziran na nedokazanoj pretpostavci da je služba *en* Nanne neprekidno bila zauzeta za vreme Gutijskog perioda da su sva imena sveštenica pre Ur III poznata. Već je Sollberger raspravljao o ubacivanju dve nedokumentovane *en* sveštenice između Naramsuenove ćerke Enmenane i Urbauove ćerke Enanepade. Sollbergerov model izračunavanja podrazumeva da je Enheduana (ćerka Sargona) bila inaugurisana 6 godina pre kraja Sargonove vladavine i nasledila je Enmenana u 6. godini Naramsuena. Računajući prosečnu službu od 36 godina on je zaključio da su postojale dve *en* sveštenice između Enmenane i Enanepade, u 5. godini Šarkališarija i 13 godini Dudua.¹¹⁵ Iako u njegovo vreme još nisu bili poznati svi vladari druge dinastije Lagaša iz tog perioda (Ur Bau dinastija) može se izračunati da je broj generacija između Šarkališarija i Ur Baua 3-4.

Najvažniji dokument iz vremena Druge dinastije u Lagašu je tkz. tablica Maeda (MT) nazvana po autoru koji ju je preveo i

¹¹⁵ Sollberger, E, „Sur la chronologie des rois d’Ur et quelques problèmes connexes“. *Archiv für Orientforschung* 17, 1954-1956, str. 23-28.

predstavlja listu ponuda iz Girsua koja nabroja potrošnju ovaca za festival doprinosa meseca Lisina, festivala koji se odnosi na kult predaka.¹¹⁶ Prema toj tablici redosled vladara Lagaša koji su vladali nezavisno u vreme gutijskog perioda bio je Urningirsu I, njegov sin Pirigme, Urbau tast Gudee i Nammahnija, Gudea, njegov sin Urningirsu II, Urnig (Urgar), Urabba, Urmama, Nammahni. Tekstovi koji se odnose na vladare posle Gudee vrlo su slični tekstovima Urnammua, prvog vladara dinastije iz Ura III, znači oko 2100. p. n. e.¹¹⁷ To bi značilo da je Gudea poslednji nezavisan vladar Lagaša. Prema tome imamo najmanje 4 generacije od Puzur-Mame koji je vladao posle Šarkališarija do Gudee ili početka treće dinastije iz Ura. Ako uzmemo prosek generacija oko 20 godina to će biti oko 80 godina do početka vladavine Guta. S obzirom da postoji još nekoliko vladara koji su vladali između Puzurmame i Urningirsua I (Kaku, Lubau, Lugula i Lumma) ne možemo sa sigurnošću reći da li je period gutijske vladavine bio manji ili veći od 80 godina. To bi značilo da je Sargon vladao od 2334. do 2279. p. n. e. što su mu davali neki prethodni autori.¹¹⁸ Zato je najbolje uzeti prosek od 40 i 100 godina (između cifre W. W. Hallo i P. Steinkeller), a to je 70+/-30 godina između kraja vladavine Šarkališarija i početka treće dinastije iz Ura. Time se dobija srednja hronologija kao što je navedeno u odeljku 'Akadsko carstvo'. Prema našoj Novoj hronologiji sve datume treba pomeriti 48 godina prema našoj eri. Tako će pad Vavilona biti 1547. p. n. e. Treba imati u vidu da su svi datumi pre gutijske vladavine sa greškom +/-30 godina. Za predsargonski period ta greška može biti i veća zavisno od toga koliko uzmemo prosek generacija za prvu dinastiju iz Lagaša i Umme.

¹¹⁶ Maeda, T., „Two Rulers by the Name Ur-Ningirsu in Pre-Ur III Lagaš“, *Acta Sumerologica* 10: 19-35. 1988

¹¹⁷ Sallaberger, W, Schrakamp, I (ed), op. cit, str. 120.

¹¹⁸ Van de Mieroop, M, „A History of the Ancient near East, ca. 3000-323 BC“, Malden:Blackwell, 2007.

Period/Vladar	Period vladavine	Srednja hronologija	Naša Nova hronologija (NNH)
Presargonski period Lagaš I/ Umma	o. 175 godina	o. 2475-2300	o. 2425-2250
Urukagina (Lagaš)	10 godina	o. 2324-2315	o. 2276-2267
Lugalzagesi(Umma)	25 godina	o. 2324-2300	o. 2276-2252
Sargon(Akad)	40 godina	o. 2324-2285	o. 2276-2237
Sargonski period s početkom u Vavilonu		o. 2300	o. 2252
Uništenje Eble		o. 2310/2305	o. 2262/2257
Uništenje Marija		o. 2295/2285	o. 2247/2237
Rimuš i Maništušu	23 godine	o. 2284-2262	o. 2236-2214
Naramsuen	56 godina	o. 2261-2206	o. 2213-2158
Šarkališarri	25 godina	o. 2205-2181	o. 2157-2133
Dudu	21 godina	o. 2177-2157	o. 2129-2109
Šudurul	15 godina	o. 2156-2142	o. 2108-2094
Gutijski period	70+/-30 godina	o. 2180-2111?	o. 2132-2063
Gudea iz Lagaša	20 godina ?	o. 2130-2110?	o. 2082-2062?
Treća d. iz Ura	108 godina	2110-2003	2062-1955
Urnammu	18 godina	2110-2093	2062-2045
Šulgi	48 godina	2092-2045	2044-1997
Amarsuen	9 godina	2044-2036	1996-1988
Šusuen	9 godina	2036-2027	1988-1979
Ibbisuen	24 godine	2026-2003	1978-1955
Dinasija iz Isina	226 godina	2019-1794	1971-1746
Dinastija iz Larse	263 godine	2025-1763	1977-1715
Dinastija iz Vavilona	300 godina	1894-1595	1846-1547

Tabela 7

*Natpis iz Tummala*¹¹⁹

Natpis iz Tummala je hronika iz vremena vladara Išbierre (2019-1987 p. n. e. po SH) napisana u malom svetilištu Tummalu na putu između Nippura i Šuruppaka posvećenom boginji Ninlil, supruzi vrhovnog boga Enlila. U njemu se nabrajaju svi obnovitelji hrama koji je nekoliko puta bio rušen. Smatra se da je svaki važniji novoproklamovani vladar Sumera morao da obnovi prethodni hram. U nekoliko verzija imamo 2 različite verzije redosleda vladara. U prvoj je redosled Kiš I, Ur I, Uruk I, Ur II, Ur III. U drugoj verziji je redosled Uruk I i Ur I obrnut. Ovaj poslednji redosled odgovara SKL i istorijskim zbivanjima. Tako se prvo navodi da je Enlilov hram osnovao Enmebaragesi iz Kiša I, a njegov sin je načinio hram sjajnim i uveo Ninlil u njega. Sledeći vladari su na sličan način obnavljali hram i dodavali po nešto u njegovu izgradnju. Posle se pominju Gilgameš i njegov sin Urlugal, Mesannepada i njegov sin Meskiagnuna, Nanne i Meskiagnanna, Urnammu i sin Šulgi, Ammarsin i Ibbisin. Hronološki Prva dinastija iz Ura koja počinje Mesannepadom, nije mogla početi pre početka dinastije iz Lagaša jer je između Urnanše i Entemene proteklo najviše 4 generacije (računajući i njih). Između početka Prve dinastije iz Ura i Druge dinastije iz Uruka čiji je drugi vladar Lugalkinišedudu (Lugalkiginedudu) bio savremenik Entemene proteklo je između 4 i 5 generacija. Prema tome deda Mesannepade, Meskalamdug je približno vladao u vreme Urnanše ili po SH o. 2475. p. n. e. (po NNH 2425. p. n. e.). Lugalkinišedudu je imao sina Lugalkisalsija koji se ne spominje u SKL i unuka Salah (Sautu).¹²⁰ Negde između verovatno treba smestiti i titularnog kralja Kiša Lugalsilasija (Lugal-TAR-si). Do sada se mislilo da je Lugal-TAR (Lugalsila), ensi Uruka,

¹¹⁹ Glassner, J. J., „Mesopotamian Chronicles“, Atlanta, 2004, tekst CM7.

<http://www.livius.org/sources/content/mesopotamian-chronicles-content/cm-7-tummal>

¹²⁰ CAH, op. cit. 223.

identičan Lugal-TAR-siju iz Kiša, ali ta pretpostavka nije potvrđena, pa njega možemo smestiti 2 generacije posle Lugalkisalsija koji je bio vladar Ura i Uruka. Urzage je lugal Kiša i Uruka(?) koji je poznat sa natpisa jedne vaze iz Nippura i vladao je najverovatnije posle Lugalkisalsija.¹²¹ Datumi pre 2275. p. n. e. su približni sa greškom +/- 30 godina zbog nepouzdanosti gutijske vladavine. Svi datumi su po našoj Novoj hronologiji. Pre Prve dinastije iz Lagaša datumi postaju nepouzdati zbog nedostatka pisanih i arheoloških artefakata.

Kraljevska lista Ranodinastičkog perioda

Datum	Lagaš	Umma	Uruk	Ur	Kiš
2425 p. n. e.	Urnanše	Pabilgaltuk		Meskalamdug	Meskalamdug
	Akurgal	Uš		Akalamdug	
				Mesannepada	Mesannepada
2375	Eanatum	Enakale		Aannepada	Eanatum
	Enanatum I	Urluma		Meskiagnuna	
2350	Entemena		Lugalkiniše dudu	Lugalkiniše dudu	Lugalkiniše dudu
	Enanatum II		Lugalkisalsi		
		Gišakidu			Lugalsilasi
	Enentarsi				
		U'u	Urzage		Urzage
	Lugalanda		Lugalsila		
2300	Urukagina	Lugalzagesi	Enšakušana		Enbi'ištar
			Lugalzagesi		Urzababa
2276-2237					Sargon iz Akada

Tabela 8

¹²¹ Preston, C., „The Rise of Man in the Gardens of Sumeria: A Biography of L. A. Waddell“, *Sussex Academic Press*, 2009, str. 139.